

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Protestantský fundamentalismus
jeho vznik a vývoj**

Nikola Kohout

Katedra religionistiky
Vedoucí práce doc. ThDr. Zdeněk Vojtíšek Ph.D.
Studijní program Teologie
Studijní obor Evangelická teologie

Praha 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Protestantický fundamentalismus, jeho vznik a vývoj napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 1. června 2021

Nikola Kohout

Anotace

Tato práce se zabývá původem fundamentalistického hnutí a klade si za cíl vytvořit teoretickou základnu pro další studie dopadů jeho vlivu mezi reformovanými církvemi. Popisuje proces, kterým kalvinismus, puritánství a pietismus nastolily všeobecný směr, v němž se má rozvinout duchovní život na novém kontinentu. Dále ukazuje, jak dispensacionalismus v kultuře svatosti a události Velkého probuzení vytvořily velkou propast mezi Amerikou a Evropou, kde byl velký vliv osvícenství. Následně je popsáno několik významných osobností fundamentalistického hnutí společně s největším dopadem kontroverzí. V průběhu práce jsou uváděny příklady náboženských skupin, které jsou ovlivněny myšlenkami fundamentalismu, který proniká i k nám díky otevření hranic po sametové revoluci, a to hlavně prostřednictvím internetu a nových médií.

Klíčová slova

Náboženství, Křesťanství, Fundamentalismus, Reformovaná církev

Summary

This work deals with the origins of the fundamentalist movement in order to establish a theoretical base for further studies of the impacts among Czech reformed churches. It describes how calvinism, puritanism and pietism established general course in which the spirituality on the new continent where to unfold. It further shows how dispensationalism, culture of holiness and events of great awakenings created a major gap between America and Europe where the influence of enlightenment was much greater. Several major figures in the fundamentalist movement are described together with the most impactful controversies. Throughout the work examples are shown of religious groups that are influenced by the ideas of fundamentalism that has made its way after the opening of gates after the Velvet Revolution and also through the means of internet and new media.

Keywords

Religion, Christianity, Fundamentalism, Reformed church

Poděkování

Děkuji doc. ThDr. Zdeňku Vojtíškovi Ph.D.

prof. PhDr. Zdeňku R. Nešporovi, Ph.D.

Národní knihovně

*a také rodině, přátelům a mnohým nejmenovaným jednotlivcům za podporu
během psaní práce, kteří mi pomohli překonat překážky.*

Obsah

Obsah	1
Úvod	2
Metodologie.....	4
1. Fundamentalismus jako pojem	8
2. Základy v kalvinismu	14
3. Vliv skotského realismu	18
4. Základy v puritanismu	20
5. Základy v pietismu	22
6. Vliv hnutí svatosti (Holiness).....	25
7. Vliv dispenzacionalismu	28
8. Období velkých probuzení	32
9. Veřejné kontroverze	37
10. Brožury The Fundamentals	43
11. Využití masových médií.....	44
12. Politická hnutí a novější vývoj	46
Závěr.....	50
Seznam literatury.....	52
Seznam pramenů.....	54
Rejstřík	56
Seznam příloh.....	59

Úvod

Psát o křesťanském fundamentalismu v prostoru střední Evropy není jednoduchý úkol. Jazykem, ze kterého plyne největší počet informací do jiných jazyků, je již delší dobu angličtina. (Science Map, 2017)

Například The Guardian napsal, že díky digitální revoluci a globalizaci se aktuální zprávy a mediální komunikace šíří v reálném čase. Veřejná média už přestala být dominantním distributorem informací. Sociální média převzala díky možností individuální angažovanosti každého jednotlivce úlohu distributora zpráv. V bezprostřednosti, intuitivní ovladatelnosti a individuální přizpůsobivosti množství a původu informací jim klasická média jako televize a rozhlas nemohou konkurovat. To však vytvořilo problém, o kterém se koncem druhé dekady dvacátého století začalo ve společnosti diskutovat (The Guardian, 2016).

Marsden píše, že fundamentalistické hnutí je zároveň v mainstreamové kultuře podrobena výrazným zkreslením, předsudkům a nepochopení. Toto hnutí je nutné vnímat nejen jako radikální křídlo západního myšlení, ale

i jako její nedílnou součást. Vrcholí v ní a naplňuje totiž některé své premisy, a to ad absurdum. Zároveň tím nastavuje zrcadlo. Je to hnutí, které samo sebe vnímalo od začátku jako skutečně vědecké. Antiintelektualismus, charakteristický pro pietistické skupiny a probuzenecká hnutí, se do něj neotiskl. Naopak. Právě víra v racionální myšlení a obezřetnou analýzu faktů dala tomuto hnutí velmi intelektualistický ráz. Proto také mezi výraznými osobnostmi nacházíme muže s vysokoškolským vzděláním, často na nejvyšších pozicích ve vzdělávacích institucích, kteří mají doktoráty z humanitních nebo i přírodních věd. Tento fakt může vzbudit u evropských čtenářů velké překvapení. Je to důvod, proč je potřeba fundamentalismus vnímat ne jako vzednutí davových vášní a emocí, nýbrž jako proces kolektivního myšlení (Marsden, 2006, str. 3-8).

Kapitolami v této práci jsou myšlenkové proudy, které nejvýznamněji zasáhly do myšlení fundamentalistů. Je to struktura, která volně vychází z Marsdenovy koncepce jeho knihy.

„V anglicky mluvícím světě termín *Evangelical* označuje samostatné hnutí, které vzešlo z náboženského probuzení v osmnáctém století a které na počátku devatenáctého století získalo jasnou podobu ve Spojených státech, v Anglii a Britském impériu a v mnoha misijních oblastech. Fundamentalismus je poddruhem evangelikalismu. Tento termín vznikl ve Spojených státech v roce 1920 a označoval evangelikály, kteří považovali za hlavní křesťanskou povinnost nekompromisně se vymezit proti modernistické teologii a některým sekularizujícím trendům. Rysem, který fundamentalisty nejzřetelněji odlišoval od ostatních evangelikálů, byla organizovaná bojovnost. Fundamentalismus vznikl přede-

vším jako americký fenomén, ačkoli má své britské protějšky v Britském impériu; paralelně s ním působí některé militantní skupiny v jiných tradicích a prostřednictvím misí byl exportován do celého světa“ (Jones, 2005, s. 2887).

Metodologie

V této práci se zaměřím na přípravu teoretického základu pro budoucí sociologické studie v České republice.

Metodou práce je zde studium zahraniční literatury, zejména anglické, s podporou již publikovaných článků a encyklopedických příspěvků českých religionistů.¹

Od plánovaného dotazníku bylo nakonec pro rozsah práce upuštěno, ale byla zadána rešerše Národní knihovně podle klíčových slov za účelem zmapování publikované literatury k tématu.

Cílem práce není odhalit náboženské skupiny, které by mohly být potenciálně nebezpečné. Skutečnost, že je zde zmíněna skupina, neznamená, že by byla nutně nebezpečná. Příklady takových skupin, se kterými jsem se setkal, byly nicméně zařazeny s odkazy na jejich veřejně dostupné dokumenty pramenné povahy jako ilustrace. Jejich uvedení si však neklade nárok na nějakou absolutní výpovědní hodnotu. Jsou vesměs čerpány z osobní zkušenosti a předchozích blízkých kontaktů.

Účelem je ukázat, kde a jak náboženské skupiny přijímají myšlenky, které v českých reformovaných církvích před sametovou revolucí nebyly přítomny. Je zřejmé, že tyto skupiny se drží doktrín, které v českých dějinách křesťanství nikdy neexistovaly. Samozřejmě existovat ani nemohly, neboť jsou výsledkem dlouhého společenského a dějinného procesu za Atlantským oceánem.

Slovu *fundamentalismus* bych nadále rozuměl dle následujícího popisu Zdeňka Vojtíška jako „fenoménu křesťanského protestantismu, existujícího převážně v USA a anglosaském světě.“

Od konce 70. let 20. století jsou slovem „fundamentalisté“ ve společnosti označovány skupiny, které svými činy a způsobem zvěstování vynikají militantností. Toto slovo zní v současném kulturním prostředí samo o sobě jako nebezpečné a zatížené a je možné je chápat i jako urážlivý termín. Původ tohoto slova můžeme vystopovat do roku 1920, kdy jej vytvořil muž jménem Curtis Lee Laws. Měli se pod ním shromažďovat a jím označovat věřící, kteří odmítali vliv modernismu v teologii a církvi. O fundamentech víry se ale mluvilo už v předcházejících desetiletích, a to v souvislosti s brožurami, které vycházely v Chicagu mezi lety 1905 až 1915. O nich bude řeč v samostatné kapitole. Teologické

---

1 Marsden, George M. 2006. *Fundamentalism and American Culture*. New York : Oxford University Press, 2006. a Brenda E. Brasher. 2001. *Encyclopedia of Fundamentalism*. Routledge. Dále v češtině díla Nešpor, Zdeněk R., Václavík, David a kol., a. 2008. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Slon, 2008. Partridge, Christopher. 2006. *Encyklopedie nových náboženství Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spirituality*. [překl.] Zdeněk Vojtíšek. Praha : Knižní klub, 2006. Z více poli-tického hlediska téma prozkoumala Hefková, Jana. 2017. *Politická agenda americké "biblické ortodoxie" a její odezva v Česku*. Univerzita Pardubice, 2017

základy tomuto hnutí vtiskli roku 1881 zejména A. A. Hodge a B. B. Warfield², učitelé biblistiky na Princetonském teologickém semináři³. Jejich učení o neomylnosti vykazuje podobnosti s pojetím Koránu v islámu. Méně se tedy podobá klasickému křesťanskému učení o inspiraci. Důležitou známkou tohoto hnutí je

---

2 Warfield např. psal: „A nemůžeme přehlédnout, že Boží slovo, které dává svým velkým vykupitelským činům jejich význam, sílu a hodnotu, vstupuje do naší křesťanské víry a naděje stejně podstatně jako tyto činy samy. Jako křesťané nemůžeme zanechat své víry v jedno, aniž bychom ztratili i uchopení druhého. A to je vysvětlení jednak stálosti, s jakou se křesťanství drží Božího slova, jednak vytrvalosti útoků, které na něj byly vedeny v zájmu antisupernaturalistického světového názoru. Naturalistická kritika si nekladla marný úkol, když se snažila vysvětlit nadpřirozenost tohoto záznamu Božího vykupitelského díla, kterému říkáme Bible. To je skála, o kterou se rozbíjejí všechny její snahy o desupernaturalizaci křesťanství. Není to žádný otýlý tradicionalismus, který vede křesťanského člověka k tomu, aby lpěl na tomto Slově živého Boha, které k němu přicházelo po staletí. Je to jeho jediná jistota, že ve světě probíhala vykupitelská činnost vykonávaná Bohem - jediná Ariadnina nit, díky níž může sledovat průběh vykoupění v průběhu věků. Kdyby Bůh takto nemluvil v dávných dobách k otcům skrze proroky, kdyby tak na konci těchto dnů nemluvil k nám ve svém Synu - možná by skutečně ve světě vykupitelsky zasáhl, ale pro nás by to bylo, jako by to neudělal. Jen když k nám pronikl jeho hlas, aby nám oznámil svůj záměr, můžeme číst hádanku jeho působení: jen když nám vykládá jejich význam, můžeme poznat zázrak jeho cest. A právě úměrně tomu, jak bude slábnout naše důvěra k tomuto výkladovému slovu, právě úměrně tomu ztratíme oporu ve skutečnosti vykupitelského Božího díla ve světě. Abychom mohli věřit v nadpřirozené vykoupění, musíme věřit v nadpřirozené zjevení, díky němuž jedinému si můžeme být jisti, že se stalo to a ne něco jiného a že to znamenalo to a ne něco jiného. Křesťanský člověk si nemůže dovolit ani v nejmenším polevit ve své plné důvěře v nadpřirozené zjevení.“ (Warfield, 2003 s. 28)

3 Princetonský teologický seminář byl založen v roce 1812 jako první seminář založený Valným shromážděním presbyteriánské církve. Založení Teologického semináře v Princetonu znamenalo přelom v americkém teologickém vzdělávání. College of New Jersey, z níž se později stala Princetonská univerzita, tento záměr podporovala, protože si uvědomovala, že specializovanému vzdělávání v teologii je třeba věnovat více pozornosti, než mohla. S necelým tuctem studentů byl v roce 1812 Archibald Alexander prvním a po jeden rok jediným profesorem. V následujícím roce se k němu připojil druhý profesor, Samuel Miller, který přišel do Princetonu z pastorátu církve na Wall Street v New Yorku. V původním "projektu semináře" bylo uvedeno, že účelem semináře je spojit ... zbožnost srdce ... se solidní učeností; věříme, že náboženství bez učenosti nebo učenost bez náboženství u služebníků evangelia se nakonec musí ukázat jako škodlivé pro církve. Tak se Princetonský seminář záměrně definoval jako škola "oné zbožnosti srdce", vzdělávací centrum pro církevní vedoucí všeho druhu, které se specializovalo na kázání, léčení duší, evangelizaci a misie. Pro zakladatele semináře byla stejně důležitá i druhá stránka formule zbožnosti a vzdělávání. Novou instituci nikdy neoznačovali za protestantský klášter či ústraní, místo vynikající především modlitbou a rozjímáním. Měla to být škola s učiteli a studenty, knihovnou a knihami, myšlenkami mysli i přesvědčením srdce, to vše ve službě "solidní vzdělanosti". Reformovaná tradice, již Princetonský seminář byl a je oddán, vždy vyzdvihovala intelektuální integritu víry. Teologie byla v kampusu vysoce respektovaným slovem. Princetonský teologický seminář, který je od počátku spojen s presbyteriánskou církví a širší reformovanou tradicí, je denominační školou s ekumenickým, mezidenominačním a celosvětovým zázemím. To se odráží na fakultě, ve studijním programu i v kolektivu studentů (History of Princeton Theological Seminary, 2019, dostupné online).

také premilenialismus⁴, kreacionismus⁵ a separatismus⁶. Na toto hnutí následně navazuje Morální většina a jiné jí podobné skupiny, které představují vstup tohoto hnutí do politiky.

„Tento termín byl nicméně rychle rozšířen na širokou paletu islamizujících hnutí, z nichž mnohá působila již na počátku 20. století jako reakční hnutí proti západnímu kolonialismu. Posléze byl termín rozšířen i na judaizující hnutí. Vědci proto přišli s myšlenkou, že abrahámovská, monoteistická náboženství zvláště podporují fundamentalistické tendence tím, že podněcují výlučnost a absolutní nárok na pravdu“ (Partridge, 2006).

Z osobního rozhovoru s profesorem Nešporem ze Sociologického ústavu AV ČR vyplynulo, že dosavadní výzkumy neměly doposud ani metodologicky potenciál skryté změny v orientaci reformovaných církví zachytit. Považují za vhodné v následujícím exkurzu připomenout historii šetření, která byla v České republice provedena.

---

4 Premilenialismus se stal populárním v devatenáctém století díky publikaci J. Hatleyho Frereho z roku 1813, která vykládala Napoleona jako Antikrista, který brzy zahájí soužení, jež bude předcházet miléniu. K této myšlence se hlásilo mnoho radikálů, včetně evangelického anglikána Henryho Drummonda, zakladatele katolické apoštolské církve Edwarda Irvinga a sektáře Plymouth Bretheren Johna Nelsona Darbyho. Premilenialismus měl značnou podporu mezi konzervativními křídly etablovaných církví. To platilo zejména v Severní Americe, kde se premilenialismus koncem 19. století mezi fundamentalistickými protestanty rozšířil. Z tohoto důvodu evangelikální anglikáni jako Henry Venn, J. C. Ryle a Lord Ashley podporovali evangelizaci Židů a Jeruzalémského biskupství. (více v kapitole věnované dispencionalismu) (Hillerbrand, 2003 str. 631).

5 V 70. letech 20. století američtí konzervativci vytvořili výraz "věda o stvoření". Je součástí širšího kreacionistického hnutí, které se věnuje pravdivosti biblického příběhu o stvoření, jak je zaznamenán v prvních třech kapitolách knihy Genesis. Jedná se o rozšíření amerického evangelikálního protestantismu z devatenáctého století, kterému se daří dodnes. Po první světové válce získaly náboženské skupiny bojující proti evoluci odvahu díky úspěchu v boji proti alkoholu a prosadily přijetí zákonů zakazujících výuku o přirozeném původu druhů. V roce 1961 vyšla "bible" hnutí proti evoluci, The Genesis Flood (Potopa z Genesis). Byla založena na myšlenkách Kanadana žijícího na přelomu století, adventisty sedmého dne George McCreadyho Price. Údajně vědeckému zdůvodnění kreacionismu byla věnována velká pozornost. Zkameněliny nejsou záznamem života v dlouhém časovém období, ale artefaktem stoupající vody, která stvořila svět, jak ho známe. Takto vidí fosilní záznam Price, Whitcomb a Morris; Můžeme očekávat, že se kreacionistickému hnutí bude dařit ještě mnoho let, přestože vědci jejich tvrzení vyvrátili. Je to proto, že náboženská pravice získává ve Spojených státech již dlouhou dobu společenská a politická vítězství. (Hillerbrand, 2003 str. 874-877)

6 Separatismus Hillerbrandt vysvětluje na příkladu McIntireho, který se „nakonec stal "separatistou druhého stupně", který se distancoval od liberálů, ale i od těch evangelikálů, kteří se odmítali zcela oddělit od liberálů. Nakonec si na seznam nepřátel přidal nejen modernisty, ale i tzv. Národní Sdružení Evangelikálů, Billy Grahama, Orala Robertse a dokonce i svého nejslavnějšího žáka Francise A. Schaeffera.“ (Hillerbrand, 2003 str. 1281)

Exkurz Dějiny náboženských výzkumů v České Republice

„Pokud jde o kvantitativní výzkumy náboženství, provedené v České republice, jejich přehled a základní charakteristiky přinesla starší studie Jana Váně a Martina Kreidla (2001), ještě starší výzkumy — s jejichž výsledky je však nutné pracovat velice opatrně, protože probíhaly v podmínkách nesvobodné, k náboženství nikoli neutrální společnosti před rokem 1989 — zmapoval Zdeněk R. Nešpor (2007). Obecně lze říci, že česká sociologie dosud má k dispozici dva velké specializované výzkumy náboženství a řadu šetření, jejichž hlavní důraz sice nebyl na výzkum religiozity, ale jejichž součástí byly i otázky s ní spojené. Většinu z těchto výzkumů lze k badatelským účelům získat opět v Sociologickém datovém archivu při Sociologickém ústavu AV ČR (<http://archiv.soc.cas.cz/>). Jedná se zaprvé o již zmiňovaný výzkum Náboženství 1999, který byl proveden v rámci programu International Social Survey Programme 1998 na vzorku 1 224 respondentů. Dotazník se zaměřoval na morální a etické postoje, důvěru v druhé lidi a instituce včetně církevních, názory na moderní vědu, náboženství a jeho vliv, konkrétní obsahy náboženské víry (souhlas s tradiční věroukou i vírou typickou pro netradiční privatizovanou religiozitu) nebo účast na církevních a dalších náboženských aktivitách.

Druhým, obdobně koncipovaným a širokým (avšak nikoli mezinárodním) výzkumem je šetření Detradicionalizace a individualizace náboženství 2006, které provedl Sociologický ústav AV ČR. Tento výzkum se zaměřoval na procesy detradicionalizace, individualizace a privatizace náboženských hodnot a forem náboženského života v současné české společnosti; dotazník je částečně srovnatelný s českou verzí šetření ISSP z roku 1999.

K dispozici máme informaci o 1 200 dotazovaných. Ve výzkumu se mimo jiné zkoumala následující témata: očekávání od vlády, morální a etické postoje, důvěra v druhé lidi a instituce, názory na objektivitu vědeckého poznání, míra osobního individualismu, optimismu a fatalismu, postoje k náboženství, představy o Bohu, víra ve vybrané religiózní skutečnosti, důležitost církevních obřadů, charita a dobrovolnictví, sociální izolace, náboženská příslušnost a účast na církevních aktivitách. Určitá kvantitativní data o religiozitě české společnosti dále obsahují i jiná sociologická šetření, většinou se však týkají pouze náboženské orientace respondentů a míry jejich účasti na bohoslužbách (tato data obsahují např. všechny výzkumy ISSP, tedy i v letech, kdy náboženství není ústřední oblastí výzkumu). Několik otázek týkajících se religiozity bývá obsaženo i v pravidelných omnibusových šetřeních agentury CVVM (dříve IVVM), eventuálně dalších agentur zabývajících se výzkumy veřejného mínění“ (Nešpor a další, 2008, s. 96-98).

1. Fundamentalismus jako pojem

Fundamentalismus se vyznačuje dvojí oddaností probuzenecké evangelizaci a důraznou obhajobou základního protestantského učení. Na konci první světové války se z volného svazku konzervativních protestantů zformovalo hnutí, které se věnovalo obraně svých evangelizačních a misijních aktivit proti "modernismu" v teologickém, vědeckém a filozofickém smyslu. Ohrožující myšlenky byly v poslední době identifikovány ve společné dvanáctisvazkové sérii nazvané *The Fundamentals* (1910-1915). Bitvy o různé otázky — nejtypičtěji o neomylnost Písma (osvobození od omylů), Ježíšovo narození z panny, zástupné usmíření, fyzické vzkříšení a zázraky — se rychle rozhořely mezi mnoha významnými denominacemi, především mezi severními baptisty a presbyteriány.

Řada členů opustila své církve a vytvořila další denominace, které se věnovaly obhajobě těchto základů. Fundamentalisté rozšířili své úsilí do veřejného školství a lobbovali u státních vlád, aby zakázaly výuku evoluce na veřejných školách. V čele této kampaně stál William Jennings Bryan, bývalý demokratický kandidát na prezidenta, a jejím vyvrcholením bylo stíhání učitele Johna T. Scopesa z Daytonu ve státě Tennessee za výuku evoluce. Scopesův proces v roce 1925 vzbudil širokou pozornost a obhájce Clarence Darrow pomohl oslabit fundamentalismus tím, že se během procesu vysmíval Bryanovým myšlenkám.

V následujících třech desetiletích vyvolala dvojí oddanost fundamentalistů evangelizaci a doktrinální čistotě prudkou aktivitu, která většinou zůstala bez povšimnutí široké veřejnosti, ale vytvořila rámec pro renesanci na konci 70. let. Aby rozšířili starší taktiky probuzení, evangelisté a misionáři začali používat rozhlasové vysílání. Vznikly tisíce nezávislých církví, z nichž mnohé byly volně přidruženy k zastřešujícím skupinám, jako je *Independent Fundamental Churches of America*. Prostřednictvím autonomních misijních rad vyslalo několik církví své misionáře do zámoří. Misionáři se vzdělávali na biblických školách a seminářích. Tato doba se vyznačovala intermezzo hádkami (vnitřními neshodami) o dogmata. Dispenzační premilenialismus Scofieldovy referenční bible začíná nabývat zásadního postavení.

Jiní formalizovali koncept odpoutání se od zkaženosti světa. Tyto změny inspirovaly některé evangelikální vůdce k vytvoření nového evangelikálního hnutí, které se doktrinálně podobalo fundamentalismu, ale usilovalo o větší církevní spojenectví a svěží sociální a intelektuální angažovanost v současném světě (tzv. Nový evangelikalismus). Koncem 60. let 20. století vytvořila síť institucí základ hnutí založeného na baptistických odštěpeneckých skupinách a nezávislých církvích. Po celé zemi se začaly šířit křesťanské rozhlasové stanice na vlnách FM, podporované posluchači. Evangelisté zakládali televizní služby. Tato rozvíjející se síť přitahovala mnohem větší publikum než fundamentalistické jádro a umožnila fundamentalistům, evangelikálům a letničním identifikovat společný soubor problémů.

Počátkem 70. let si fundamentalisté začali myslet, že jejich myšlenky jsou napadány různými společenskými, právními a politickými faktory. Proti tomuto "sekulárnímu humanismu" začali vystupovat na několika frontách, bojovali za znovuzavedení modliteb a výuky kreacionismu na veřejných školách a po rozsudku Roe v. Wade (1973) podpořili hnutí za práva na život.

Koncem 70. let vedli fundamentalisté v rámci Jižní baptistické konvence úspěšnou kampaň za ovládnutí seminářů a misií této denominace. Současně fundamentalistický baptistický kazatel Jerry Falwell zorganizoval Konzervativní křesťanskou alianci, jejímž cílem bylo prosazovat morální změny prostřednictvím podpory konzervativních kandidátů na veřejné funkce. Četní političtí experti přičítali vítězství Ronalda Reagana v prezidentských volbách v roce 1980 Falwellově podpoře Morální většiny. Falwell svou skupinu rozpustil v roce 1988, ale aktivisté si udrželi vliv až do poloviny 90. let. Novináři a studenti často používali slovo "fundamentalisté" pro toto postfalwellovské spojenectví, stejně jako pro antimodernistické skupiny v rámci jiných náboženství.

Přesto zůstávaly ostré rozdíly mezi fundamentalisty, evangelikály a letničnými. Ve skutečnosti zůstávali fundamentalisté rozdělení - separatisté se stavěli proti pokusům o vytvoření společné věci s jinými náboženskými organizacemi, zatímco politicky umírnění kárali partnerství mezi skupinami, jako je Křesťanská koalice a Republikánská strana.

V roce 1989 založil Pat Robertson, duchovní, novinář a bývalý prezidentský kandidát, Křesťanskou koalici, aby v americké společnosti prosazoval tradiční křesťanské zásady. V roce 1994 dosáhla organizace výrazného vítězství, když pomohla zvolit dostatečný počet republikánských členů Kongresu, aby strana získala poprvé po čtyřiceti letech většinu v obou komorách Kongresu.

Některé z doporučených změn byly zahrnuty do programu Republikánské strany Smlouva s Amerikou. Tato "smlouva" požadovala ukončení státního financování umění a humanitních věd, obnovení školních modliteb, omezení potratů a pornografie a daňové úlevy pro rodiče dětí navštěvujících soukromé nebo náboženské školy. Kromě toho vyzývala k přijetí Zákona o osobní odpovědnosti, který by omezil platby pro žadatele o sociální dávky, kteří mají děti mimo manželství. Jen málo z těchto návrhů se podařilo prosadit do zákona. Politická síla Křesťanské koalice se však jasně projevila v roce 1996, kdy prezident Bill Clinton podepsal Zákon o osobní zodpovědnosti a sladění pracovních příležitostí.

Koncem 90. let se politické křídlo amerického fundamentalismu setkala s novými překážkami. Energický ředitel Křesťanské koalice Ralph Reed v roce 1996 z organizace odešel, aby se věnoval kariéře politického konzultanta.

Teroristické události z 11. září 2001 změnila těžiště politické debaty od domácích a morálních záležitostí, které byly silnou stránkou Křesťanské koalice, k národní bezpečnosti, vojenskému zpravodajství a mezinárodním vztahům. Ve dnech po útocích přisoudil reverend Jerry Falwell útoky na New York Božímu

hněvu na homosexuály, podporovatele potratů, pohany a občanské liberály (později se za tento výrok omluvil). O několik měsíců později ze skupiny odstoupil Pat Robertson, zakladatel Křesťanské koalice. Ralph Reed se připojil k americkým Židům a lobboval u vlády za poskytnutí vojenské pomoci churavějícímu státu Izrael, což je příznakem měnícího se politického prostředí, v němž nyní fundamentalisté působí.

Fundamentalisté se na přelomu 21. století ocitli v pasti mezi snahou změnit modernitu a pokusem ji zcela odmítnout a ustoupit od ní. Vzestup náboženského marketingu v široké síti křesťanských vydavatelství, televizních a rozhlasových stanic v některých ohledech uspokojuje obě motivace. Trilogie knih reverenda Tima LaHaye o druhém příchodu Krista, které se prodaly v desítkách milionů výtisků, ukázala hlubokou znalost moderního světa a zároveň prorokovala jeho zánik. Fundamentalistické hnutí v Americe prokazuje neustálou vynalézavost ve využívání současných komunikačních technologií k obraně svých základů proti koncepcím moderního světa (Kutler, 2003, sv. 3 s. 485).

Fundamentalisté se podílejí na západní společnosti a zároveň ji odmítají. Vedou organizovanou a agresivní kampaň proti sekularizujícím kulturním trendům a zároveň si přivlastňují nejmodernější technologie a techniku v evangelijním boji o lidské duše. Aby mohli vychovávat své posluchače, zejména děti uvnitř své vlastní subkultury zároveň ustupují od západní společnosti a vytvářejí vlastní společenství a instituce, které se často podobají společenstvím a institucím sekulární kultury. Jak evangelikalismus, tak fundamentalismus jsou složité aliance vzniklé spojením různých tradic. (Jones, 2005, str. 2887)

Fundamentalismus jako světový fenomén zpracovala v oxfordské publikaci Malise Ruthven. Připomíná jeho radikálnější podoby. Téměř každý den dojde někde na světě k novému teroristickému útoku náboženských militantů nebo fundamentalistů. Většina z nich byla spojována s muslimskými teroristy, jejichž protizápadní a protiamerické postoje jsou často připisovány fundamentalistickému přesvědčení.

V současné době se zdá, že nábožensky motivované násilí je obzvláště rozšířené v islámu, ačkoli se neomezuje pouze na něj. Arabsko-izraelský konflikt je nejnebezpečnějším ohniskem na světě. Patová situace na Blízkém východě je příkladem úskalí, do kterých islamistická politika žene svět. Monoteistická náboženství jsou náboženství, která uctívají stejné transcendentní božstvo (Jehovu, Trojici nebo Alláha, "Boha", jak ho označují muslimové). Náboženský fundamentalismus je od pádu berlínské zdi a Sovětského svazu na přelomu 80. a 90. let 20. století hlavním zdrojem násilí v celé Asii, Africe a Latinské Americe. Počet obětí v dnešních náboženských konfliktech je děsivý. Možná ale ne všechny tyto střety jsou důsledkem náboženského extremismu. Svou roli zde hrají i místní faktory, jako je etnická příslušnost a nacionalismus.

Náboženství předstihlo historické ideologie, jako je marxismus, národní socialismus a antikolonialismus coby zdroj inspirace a identity mnoha lidí. Používání „slova na F“ v jiném než protestantském kontextu je mezi akademiky stále předmětem sporů. Podle islámských učenců všichni praktikující muslimové věří, že Korán je nezprostředkované Boží slovo, nicméně biblická neomylnost je jedním z rysů, které odlišují fundamentalisty od liberálů z řad protestantů. Slovo fundamentalista je neobratné, protože nerozlišuje mezi tvrdým militantem, který se snaží islamizovat společnost, a klidným člověkem, který se politice zcela vyhýbá.

Zvýšená kritika Koránu zatím nebyla v muslimském světě významným tématem, avšak může se to změnit, jakmile se literárněkritické koncepty stanou v akademických kruzích přijatelnějšími. V dnešním světě si většina muslimských fundamentalistů přeje svržení zkorumpovaných nebo prozápadních vlád a nahrazení západních zákonů původním systémem šaría založeným na Koránu a Mohamedově sunně (zvyku).

Učenci zabývající se judaismem poukazují na to, že pojem "fundamentalista" zde označuje čtyři věci. Fundamentalisty jsou jak ultraortodoxní charedim (někteří z nich odmítají uznat legitimitu Státu Izrael), tak náboženští osadníci Guš Emunim (Blok věřících), kteří kladou větší důraz na zachování izraelské půdy než na dodržování halachy (židovského práva).

V rámci boje proti postosvícenskému absolutismu používají liberálové a osvícenější racionalisté tento termín k znevažování jakékoli náboženské či nenáboženské organizace. Tím, že fundamentalisté přejímají stejný racionální styl argumentace jako jejich sekulární protivník, potlačují nebo zahlazují mnohotvárné, polysémnní způsoby, jimiž mýtus a náboženství oslovují všechny aspekty lidské psychiky, nejen racionální mysl, a odhalují to, co jeden antropolog označuje jako "domýšlivost rozumu". Slova mají přirozenou energii a živost, která se vymyká přísným měřítkům odborníků. „Slovo na F“ už dávno vyšlo z protestantské skříně, kde začalo svou sémantickou kariéru na počátku 20. století. Pojmy "nacionalismus" a "sekularizace" vznikly na postosvícenském Západě, než se začaly spojovat s hnutími nebo procesy v nezápadních zemích. Fundamentalismus je mnohotvárný fenomén vzhledem k tomu, že modernistická nadvláda se neomezovala jen na protestantské křesťanství. Mnoho Židů bylo motivováno osvícenstvím, zatímco mnoha muslimů se dotkla kolonizace velké části Afriky a Asie v devatenáctém a na počátku dvacátého století. Podle jeho hodnocení modernistická převaha neskončila s rozvojem třetího světa. Vzhledem k dalekosáhlým důsledkům osvícenství dosáhl současný stav, proti němuž se fundamentalisté na celém světě bouří, do všech koutů světa.

I když je toto slovo nepřesné, jevy, které zahrnuje, vyžadují zkoumání. Zdá se, že od Ameriky po jihovýchodní Asii se po celém světě formují fundamentalistické nebo fundamentalismu podobné síly. Každý si je vědom, že tato hnutí probíhají ve většině hlavních světových náboženských tradic. Sdílejí však to, co

Ludwig Wittgenstein označil jako "rodinnou podobnost". Wittgenstein svou myšlenku ilustroval na hrách: mimo jiné na deskových hrách, karetních hrách, baseballu a olympijských sportech. Spíše než předpokládat, že všechny mají stejnou charakteristiku jen na základě svých názvů, je třeba u her hledat podobnosti a souvislosti. To by odhalilo složitou síť charakteristik, které se protínají a překrývají, někdy v širokých obrysech a někdy v jemných detailech, jak je vidět na členech stejné rodiny, kde se kříží a překrývají postava, rysy, barva očí, krok a temperament (Ruthven, 2008, s. 1-23).

Exkurz: Psychologie fundamentalismu

Náš nereduktivní přístup bere fundamentalistický světonázor vážně, což je něco, o čem sociální psychologové v souvislosti s fundamentalismem příliš nemluvili. Na základě psychologického rámce nejprve zkoumáme funkci náboženské víry při poskytování smyslu a účelu života. Na základě tohoto rámce pak můžeme navrhnout vlastní model a ukázat, jak fundamentalistům umožňuje tyto významy a účely vyvozovat. Jednou z nejnovějších urážek náboženských organizací je "fundamentalismus", který je součástí dlouhého seznamu urážek vrhaných na ty, kdo jsou vysloveně nábožensky založení. Mnozí fundamentalisté jsou vykreslováni jako ignoranti, neinformovaní a negramotní, což není přitažlivý obraz. Vnější pozorovatelé to považují za frustrující omyl, zatímco fundamentalisté to považují za inspirativní vhled, který ostatní nedokážou pochopit; fundamentalismus se od ostatních forem náboženství liší tím, že klade velký důraz na svatý text a všechny ostatní možné zdroje poznání a významu považuje za druhotné. Naším cílem je poskytnout rámec pro pochopení náboženských systémů extremistů tím, že zdůrazníme některé dobře podložené a empiricky ověřené teoretické myšlenky. Aby měl pocit naděje, ctižádosti, povinnosti nebo závazku člověka smysl, je zapotřebí určitý typ implicitního, avšak uceleného systému víry. Mnozí z těchto myslitelů se domnívají, že zvládnání nepřízně osudu vyžaduje, aby měl člověk dobře vyvinutý systém významů. Pro ty, kdo se označují za nábožensky založené, ať už jsou fundamentalisty, nebo ne, je „svatý“ ústředním bodem hledání významu a smyslu. V očích těchto věřících je náboženství zdrojem úcty, respektu a neochvějné oddanosti a je jedinou věcí, která může dát jejich životu smysl a směr. Náboženský fundamentalismus podle této knihy poskytuje ucelenou životní filozofii, v níž lze nalézt osobní smysl a cíl. Aby byly splněny všechny čtyři Baumeisterovy požadavky na smysl, musí mít člověk dobře vyvinutý náboženský smysluplný systém, který je silný a založený na autoritě. Existuje příslib slavného posmrtného života, v němž mohou jednotlivci přebývat v Boží přítomnosti a ctít Boha jako odměnu za dobrý a bohabojný život zde na Zemi. Existují určité důkazy, že náboženství může lidi povzbuzovat k tomu, aby viděli věci z té lepší stránky. V již dobře prokázaném vztahu mezi náboženstvím a duševním a fyzickým zdravím může pocit soudržnosti, který poskytuje, fungovat jako klíčová zprostředkující složka. Oživení "nejvyššího zájmu" může podle Antonovského pomoci posílit představu, kterou mají fundamentalisté o tomto "nejvyšším zájmu". Mnoho lidí přitahuje náboženství kvůli psychologickému pohodlí a bezpečí, které jim nabízí z hlediska morální jasnosti a stability. Jako ucelený systém, jako přístupná filosofická orientace ve světě, jako prostředek transcendence a jako přímý nárok na smysl a účel je náboženství jedinečným zdrojem smyslu. Ve své podstatě náboženství tvrdí, že existuje nějaký účel a smysl života. Náboženství může být pro mnohé lidi nejvíce naplňujícím systémem smyslu, už jen kvůli víře v transcendentního a snad i svrchovaného Boha. Náboženství tvrdí, že "na konci cesty" se nachází "Bůh, Nadpozemský svět, konečná podstata kosmu". Domníváme se, že pro mnoho lidí je náboženský systém víry přesvědčivou a jednoduchou životní filozofií.

Stejně tak se neliší náboženští fundamentalisté, kteří věří, že náboženství je nejlepším zdrojem smyslu jejich života. Fundamentalisté se od ostatních věřících lidí neliší ani tak tím, zda v náboženství nacházejí či nenacházejí smysl, ale spíše tím, jak tento smysl podle naší hypotézy nacházejí. Pro pochopení psychologie fundamentalismu je podle autora zásadní intratextové paradigma. Důraz intratextových modelů je kladen na akt čtení náboženské knihy, nikoli na samotný obsah, a na podstatu víry se neodkazuje. Čtenář se musí ponořit do knihy a nechat ji mluvit za sebe, jak tvrdí fundamentalisté. Písmo musí být vykládáno v souladu s konceptem známým jako intratextualita, aby bylo možné rozhodnout, zda je Bible Božím slovem (svatou knihou) (např. že neexistuje jiný bůh než křesťanský). Podobná tvrzení je možné učinit i o Koránu. Fundamentalisté přijímají jako evangelium vše, co považují za nutné k prosazení svého světonázoru za každou cenu. Stejně jako se Bible čte nahlas, je i křesťanství dnes ústní tradicí. Jeho role "zastřešujícího symbolu", který má chránit a legitimizovat fundamentalistickou ideologii, je posílena jeho přijetím jako svaté. Ti, kdo fundamentalistický světonázor zpochybňují nebo s ním nesouhlasí, jsou umlčováni nebo drženi v odstupu, protože jsou považováni za nebezpečí pro jeho stabilitu a čistotu. Koncept intratextuality, který dovoluje svaté knize mluvit autoritativně, je vlastní systému víry, který vychází z principu intratextuality. Fundamentalisté nemusí být ve své víře autoritářští nebo dogmatictí, ale jejich náboženské spisy často vyžadují absolutno, což činí jejich víru "autoritářskou" ve své podstatě. Písemné texty mohou být použity jako "vodítka pro rozhodování" v silných i bezvýznamných situacích (Hood et al., 2005, str. 11-28.)

2. Základy v kalvinismu

Termín „kalvinismus“ se rozšířil navzdory tomu, že jej kalvinisté dlouho odmítali a že neodpovídá historické realitě. Jedná se o široký proud reformovaného křesťanství, který vznikl ve městech jižního Německa a Švýcarska a v některých bodech se odklonil od luteránství. Mluví se také o reformované nebo presbyteriánské církvi (Filipi, 2012, str. 129-135).

„Jan Kalvín byl protestantský reformátor 16. století, který systematicky shrnul biblické učení tak, jak to před ním žádný jiný reformátor neudělal. Kalvín, muž se širokým humanistickým vzděláním, se brzy stal příznivcem Lutherových reformovaných myšlenek a byl považován za jejich celoživotního stoupence. Ve svých *Institutio religionis christianae* se snažil systematicky rozpracovat reformační teologické základy a uvést je do praxe v ženevské církvi, kde napsal Církevní řády a katechismus. Takzvanou Curišskou dohodou z roku 1549 se podařilo vytvořit společnou základnu reformovaných skupin ve Švýcarsku. Tyto spisy spolu s Druhým helvetským vyznáním curyšského reformátora Bullingera a Heidelberským katechismem zasáhly Švýcarsko, Francii — tam však byly po vydání a odvolání ediktu nantského potlačeny — Holandsko a Skotsko; ve východní Evropě zasáhly zejména Uhry a částečně i české bratry. Postihly pouze některé regiony v Německu.

V souvislosti s přistěhovalci a misii vznikaly kalvínské církve v zámoří. Celkový počet členů kalvínských církví je 80 milionů (Filipi, 2012, str. 129-135). Hnutí se stalo mezinárodním a mělo velký vliv na nejrůznější formy života, a to jak teologického, tak kulturního. Jeho význam jako společenské síly i teologického chápání křesťanské víry a života pokračuje na mnoha místech prostřednictvím mnoha církví, teologů, institucí, vydavatelů a aktivistů. Kalvinismus jako živá tradice se stále utváří v komunitách, jejichž realita je formována způsobem, jakými jejich předchůdci v kalvinistickém proudu chápali a přivlastnili si křesťanskou víru v životě oddané služby Bohu, kterého uctívají a poznávají v Ježíši Kristu z moci Ducha svatého." (Hillerbrand, 2003 str. 553)

Kalvín chápal Boha jako trojjedinou bytost: Otec, Syn a Duch svatý jsou stejné podstaty a mají stejnou moc a slávu. Tento svrchovaný Bůh je zdrojem všeho, co existuje, a přesto není zdrojem, protože vše ostatní je emanací všemohoucí bytosti. Kalvín a jeho následovníci se nesnažili vysvětlit, jak vše stvořil, protože to je záležitost Božího díla. Kalvinisté věří, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu a že byl obdařen skutečným poznáním, spravedlností a svatostí. Skrze obnovující moc Ducha svatého jsou lidé spaseni pouze vírou. Mají žít životem, který odráží skutečnost, že jsou Božím lidem, i když nejsou zcela svatí. Kalvinisté obvykle souhlasili s tím, že církve by měli řídit starší, tedy ti, kteří učí, a také ti, kteří řídí nebo dohlížejí na církve, a kteří jsou voleni sborem. Kalvinisté se domnívají, že vnější, zdánlivá jednota církve by měla být co nejvíce zachována, protože všichni křesťané jsou údě jednoho Kristova těla. Na druhé

straně kalvinisté přijali pluralitu církve a uznávají, že není bezchybná, ale trvají na základní konzistenci či shodě učení (Treier & Elwell, 2017, s. 186-188).

Kalvín se domníval, že formuluje křesťanský světový názor v souladu s Biblií a ranými církevními otcí, přičemž odstraňuje různé příměsi, které v průběhu věků definovaly římskokatolickou církev. Kalvín si představoval svět, v němž jsou všichni jako novorozenci pokřtěni v církvi a vyrůstají ve společenství spravovaném církvi a světskými úředníky, kteří se prohlašují za křesťany. Úplná zkaženost, bezpodmínečné vyvolení, omezené smíření, neodolatelná milost a vytrvalost věřících je pět přesvědčení, ke kterým se kalvinisté hlásí. Arminiovo učení, známé jako infralapsariánství (doslova po pádu), zastávalo názor, že když Bůh zahájil proces vykoupení, vybral si jednotlivce, o nichž věděl, že k němu přijdou s vírou, protože je předvídal. Dortská synoda vydala řadu prohlášení, v nichž podpořila supralapsarianismus a postavila se proti arminianismu (Melton, 2005, s. 118-120).

Ústředním přesvědčením kalvinismu je, že Bůh je iniciátorem všech věcí a že lidé mu odpovídají. Impulsem kalvinismu, procházejícím všemi křesťanskými doktrínami, je Boží milostivá iniciativa a vděčná odpověď lidstva. Při spasení je to Bůh, kdo pro lidstvo dělá to, co lidé sami pro sebe udělat nemohou: zachraňuje je. Hřích je problémem lidského života od pádu člověka v rajské zahradě. Hřích je tak rozšířený, že celek života — myšlení a vůle — je postižen "totální zkažeností". Hříšní lidé sami nejsou schopni odpovědět na Boží lásku a milostivou touhu žít ve vztahu důvěry a poslušnosti. Bez této odpovědi nemá život žádný konečný smysl a následuje smrt a soud.

Trojice a christologie jsou v kalvinistické teologii vyjádřeny pod autoritou Písma svatého. Bible je Božím slovem, když skrze Ducha svatého poukazuje mimo sebe sama na Boží zjevení v Ježíši Kristu. Z pera kalvinistických teologů pochází také učení o neomylnosti Písma. Kalvinismus je systém učení, který zdůrazňuje předchodící Boží iniciativu při spasení. Kalvinismus potvrzuje Pavlův příkaz: "Všechno konejte k Boží slávě". Církev je tělem či společenstvím všech, kteří si uvědomili své vyvolení a jsou k sobě přitahováni mocí Božího Ducha, nikoliv lidskou vůlí. Svátosti jsou Boží milostivé způsoby posilování a živení víry, které církev dostává jako dar. Smrtí Ježíše Krista na kříži bylo dosaženo smíření mezi Bohem a hříšným člověkem. (Hillerbrand, 2003, 544-554)

Hyperkalvinismus je směr kalvinistické teologie, který zdůrazňuje Boží svrchovanost a věčná rozhodnutí do té míry, že popírá potřebu jakékoli lidské práce, zejména evangelizace, k získání spasení. Boží milost je neodolatelná pro ty, které Bůh vyvolil; jejich přijetí evangelia nesouvisí s žádným jiným chováním. Na konci 18. století získala mezi baptisty velkou oblibu a byla využívána odpůrci Baptistické misijní společnosti (Melton, 2005, s. 184).

Kalvinismus je spolu s luteránstvím jádrem učení klasické evropské reformace. I zde je výchozím bodem nejvyšší, nepodmíněná Boží milost, která ospravedlňuje hříšného člověka bez jakýchkoli zásluh. Kalvinismus však pokročil

díky tomu, že vzal v úvahu možnost předurčení. Když luteránský křesťan stojí utěšený a překvapený milostí, kalvínský křesťan se ptá: Co mám dělat, abych si vděčně přivlastnil ospravedlnění a nepromarnil ho? Dobré skutky, které vedou k posvěcenému životu plnému kázně a poslušnosti, nejsou podmínkou milosti, ale vděčnou odpovědí na ni.

Na rozdíl od luteránství nejsou církve kalvinistického typu spojeny žádným jednotným vyznáním. Přestože výše uvedené doktrinální dokumenty měly značnou autoritu, jednotlivé místní církve často formulovaly vlastní víru např. Francouzská konfese, Skotská konfese, Belgická konfese, Uherská konfese atd. V anglosaském světě byla Westminsterská konfese předložena revolučnímu parlamentu anglickými puritány (1647).

Jedním z témat diskusí v reformačním táboře byly christologické nuance, otázka, zda Kristova božská přirozenost byla vtělením plně začleněna do lidské přirozenosti. Zde se Kalvín a kalvinismus v souladu s dřívější tradicí přiklání k názoru, že Bůh zůstává Bohem i mimo svou tělesnou existenci. Výsledkem tohoto pohledu je silný důraz na Kristovu Božskou, královskou práva na zemi. Tento názor se však bezprostředněji odrážel v rozdílech v učení o večeři Páně.

Kalvinismus z učení o předurčení nevyvozuje, že církve je pouze shromážděním vyvolených. V tomto ohledu se shoduje se stanoviskem Luthera. Protože však vyvolení je v Kristu, kalvinismus důsledněji než luteránství zdůrazňuje, že církve je ve všem závislá na Kristu. Brzy se reformovaná církve stala heslem v boji za osvobození církve od vnějších vlivů a státních zásahů.

Kázeň v církvi se tedy uplatňuje kvůli Kristově vládě v církvi, nikoli kvůli křesťanskému ideálu dokonalosti nebo kvůli větší připravenosti církve mobilizovat se pro Kristovu svrchovanost. Kázeň probíhá tak, že člověk nejprve hlásá Boží slovo, teprve další kroky mají represivní charakter: rada, varování, odklon od rituálů atd. Odpovědnost za uplatňování kázně v konkrétním společenství nese pastor a farář. V některých kalvinistických kruzích již v Kalvínově Ženevě nabývala praxe kázně bizarních podob, v nichž někdy převládala represe.

V kalvinismu je také zdůrazňován církevní řád. Ten nelze ponechat náhodným vlivům nebo vrchnosti. To je jedna z nejdůležitějších věcí. Kalvínské církve byly postaveny na kněžských a synodálních principech. Místní sbor vede kromě voleného staršovstva, složeného z osvědčených laiků, také volený pastor. Na vyšších úrovních je rozhodovací pravomoc svěřena kolektivnímu orgánu zvolených delegátů, z nichž nejméně polovinu tvoří laici. Princip volby a delegace byl později uplatněn při vzniku evropských demokracií. V reformovaných církvích má však poněkud jiný význam. Je založen na přesvědčení, že veškerá moc pochází od lidu, od jediného panovníka. Veškerá moc pochází od Krista, jediného svrchovaného vládce, ale volbou a delegací vyjadřuje společenství víru nebo přinejmenším důvěru, že vyvolený jedinec bude v církvi podporovat Kristovo králování a dodržovat jeho slovo. Nejde tedy o povinnost církve, ale o uznání Kristovy autority (Filipi, 2012, str. 129-135).

Neděli využívají kalvinisté k důslednému kázání Božího slova na základě Písma. Bohoslužba v církevním roce se omezuje na hlavní svátky, přičemž měnící se části bohoslužby jsou určovány především biblickým textem, který se bude kázat. Bohoslužba je obohacena společným zpěvem žalmů, které se neustále opakují a interpretují v melodii. Bohoslužebné místnosti bývají prosté, obyčejné, bez oltářů, svící a obrazů.

Několikrát jsme si všimli, že kalvinismus se zaměřuje na vyvyšování Boha. Kalvínův Ženevský katechismus začínal slovy: „Bůh nás stvořil a postavil na tuto zemi, abychom ho oslavili.“ Oslava Božího jména je cílem každého lidského života, cílem existence církve a jejího uctívání. Toto oslavování Božího jména se neomezuje jen na oblast soukromého života a soukromých vztahů. Křesťan se snaží, aby Kristova autorita ve světě byla stále zřetelnější. Tato úkol je svěřen všem křesťanům v jejich světských povoláních, zejména ve veřejných úřadech. Zatímco poslušnost vrchnosti je chápána jako Boží nařízení, které je třeba dodržovat, pokud jde o veřejný mír a pořádek, je žádoucí, aby hlavní místo zaujímali bohabojní lidé.

Kalvinismus chválíme za jeho realistický pohled na člověka a lidskou společnost: je zapotřebí řád, který umožní lidem žít společně, aby se společnost nestala bojištěm sobeckého individualismu. Tím spíše to platí pro církve ospravedlněných hříšníků. Individuální svobodu lze uplatňovat pouze v životodárném prostředí disciplinovaného soužití. Kalvinismus je na správné cestě i v tom, že Ježíšova vláda se vztahuje na celé Boží stvoření a neomezuje se pouze na církev. Otázkou je, jak byla tato vláda uplatňována v dějinách (Filipi, 2012, str. 129-135).

Kalvinistickou teologií se inspiroval i John Gresham Machen. Tento americký presbyteriánský teolog a fundamentalistický vůdce se narodil 28. července 1881 v Baltimoru ve státě Maryland a zemřel 1. ledna 1937 v Bismarcku v Severní Dakotě. V roce 1906 začal vyučovat na Princetonském teologickém semináři. V knize *Christianity and Liberalism* (1923) tvrdil, že liberální protestantismus je nebiblický a nehistorický, a usilovně pracoval na tom, aby Princetonský teologický seminář zůstal konzervativní. Po reorganizaci Princetonu v roce 1929 a přijetí liberálního protestantismu Princeton opustil a založil Westminsterský teologický seminář ve Filadelfii. Generálním shromážděním presbyteriánské církve USA byl Machen v roce 1914 vyloučen z duchovenské služby za svůj postoj k současné liberální revizi Westminsterského vyznání anglického presbyteriánství 17. století. Po vyloučení ze služby se podílel na založení Presbyteriánské církve v Americe, která se později stala Ortodoxní presbyteriánskou církví (Encyclopaedia Britannica, 2021).

3. Vliv skotského realismu

"Etnicky představoval pokračovatele skotského a skotsko-irského dědictví, které mělo na počátku dvacátého století ještě značnou sílu. Tato etnická identita však byla do značné míry zachována díky přetrvávající vysoce artikulované a silně teologické náboženské tradici." Marsden věnuje skotskému realismu poměrně velkou pozornost a připomíná jeho vliv na konzervativní teologii (Marsden, 2006, str. 109.)

Vznikl jako reakce na formy idealismu a skepticismu, které v Anglii pře-vládaly zhruba na přelomu 19. a 20. století. Filozofie zdravého rozumu se vyvinula jako reakce na skepticismus Davida Huma a subjektivní idealismus George Berkeleyho, které se zdály být důsledkem přílišného důrazu na ideje. To filosofům zdravého rozumu poskytovalo to, co se jim zdálo jako falešný začátek vedoucí od fundamentálních premis k absurditám. Tento falešný začátek vycházel od Reného Descarta a Johna Locka, neboť příkládali idejím takovou důležitost, že se jim nevyhnutelně podřizovalo vše ostatní.

V letech 1816 až 1870 byla skotská doktrína přijata jako oficiální filozofie ve Francii; ve 20. století učení G. E. Moora, zakladatele analytické filozofie (zejména v jeho *Obraně obecných jistot*, 1925), přesvědčilo mnoho britských a amerických filozofů, že jejich úkolem není zpochybňovat obecné jistoty, ale spíše je analyzovat (*Encyclopaedia Britannica*, 2021).

Skotský realismus se v americké společnosti těšil velké oblibě. Nebylo to pouze tím, že se Amerika začala formovat ve stejnou dobu, a to již v 17. století, ale také svojí blízkostí skotskému myšlení. Na amerických univerzitách si tato filozofie brzy získala převahu a od roku 1820 dominovala. Kritika skotských filozofů byla namířena vůči spekulacím Huma a Locka. Odmítali myšlenku ideí, které stojí mezi námi a poznávaným objektem. Naše mysl podle nich může poznávat svět přímo tak, jak jej nalézá. „Reid prohlásil, že tuto skeptickou doktrínu s jejími absurdními implikacemi mohou brát vážně jen filozofové. Každý rozumný člověk věří takovým pravdám, jako je existence reálného světa, příčina a následek a kontinuita já. Schopnost poznávat takové věci byla stejně přirozená jako schopnost dýchat vzduch. Pokud filozofové takové pravdy zpochybňovali, tím hůře pro filozofy.“

Tato filozofie měla i vliv na celkové demokratické a revoluční smýšlení. I v 19. století měla tato filozofie silný vliv. Nemůžeme si myslet, že konflikt mezi fundamentalismem a liberální společností je konflikt vědy a skepse vůči vědě. Víra v neomezené možnosti vědeckého poznání byla společná v tomto století naprosto všem. I evangelický křesťan by si byl jist myšlenkou, že se vesmír řídí

racionálním systémem zákonů. Právě filozofie zdravého rozumu důsledně navazovala na učení Francise Bacona⁷. Spekulace anglických filozofů pro ně bylo podvrácením základů, na kterých je možné stavět vědu. Stejně jako v botanice, tak i v teologii je nutné opustit spekulaci a přijmout objekt tak, jak se jeví. Toto byl směr, kterým evangelikální myslitelé formovali morální vědomí nově se utvářejícího národa.

Právě víra v pokrok křesťanské civilizace byla pro Ameriku 19. století typická. Spojené státy se měly stát tím, kdo morálně svět povede. Tímto se lehce oslaboval vliv kalvinismu. Zatímco 19. století v Evropě se neslo v duchu zpochybňování historicity Bible, v Americe tomu bylo naopak. Místo pronikání sociologických metod do teologie, byla Bible potvrzována, jako zdroj nejvyšší autority. Těmi, kdo tyto standardy definovali nebyli okrajoví venkovští kazatelé, ale přední teologové. Jakékoliv problematizování prostého smyslu biblického textu se přičilo přesvědčení, že i k Písmu je potřeba přistupovat tak, jak jej chápe zdravý rozum.

Nicméně vzhledem k tomu, že autory těchto myšlenek byli vysoce vzdělaní lidé, bylo nutné, aby je nepodpírala pouze slepá víra, ale především nové vědecké poznatky. Panovalo přesvědčení, že to jsou naopak vědecké poznatky, které je potřeba uvádět do souladu s textem Bible. Svět v jejich myšlení stvořil jeden Stvořitel, a proto vnitřní morální svět i ten vnější musí tvořit jeden koherentní celek. Evangelické vysoké školy stále používaly texty biskupa Josepha Butlera *Analogie náboženství přirozeného a zjeveného k ustavení a běhu přírody* (1736) a Williama Paleyho *Přirozená teologie* (1802), aby prokázaly pravdivost křesťanství. „Žádný poctivý badatel, tvrdili evangeličtí apologeti, pokud je věrný své vlastní zkušenosti, nemůže nakonec o těchto argumentech pochybovat, když jsou správně pochopeny“ (Marsden, 2006, str. 15-18).

---

7 Sir Francis Bacon (1603-18), lord kancléř Anglie (1618-21), se narodil 22. ledna 1561 v York House v Londýně. Jako právník, státník, filozof a mistr anglického jazyka se do paměti literátů zapsal britkou světskou moudrostí několika desítek esejů, studentům ústavních dějin svou autoritou řečníka v parlamentu a při slavných procesech i jako Lord kancléř Jakuba I. a intelektuálům jako člověk, který prohlašoval veškeré vědění za svou doménu a naléhavě prosazoval nové způsoby, jak by člověk mohl nastolit legitimní vládu nad přírodou (Encyclopaedia Britannica, 2021, dostupné online).

4. Základy v puritanismu

Puritánství je poněkud záhadnou součástí americké a britské kultury. Puritánský člověk bývá vnímán jako pruderní, sexuálně potlačený. Puritáni se snažili reformovat své církve očistou od římskokatolického učení. Vzhledem ke svému důrazu na přístup k Písmu trvali na tom, aby neexistovala žádná omezení, pokud jde o jeho přechovávání a šíření. Byli přesvědčeni, že Anglie jako politický národ je povinna postavit se proti moci Říma po celou křesťanskou éru. Prosazovali, aby církve jmenovaly v každém městě kazatele vyškolené univerzitou. Dodržovali zásadu oddělení náboženství od veřejného života, náboženskou toleranci a rovnováhu mezi právy jednotlivce a povinnostmi společenství. Původně byli takto nazýváni svými nepřáteli, ale nakonec slovo puritán přijali za své. Někteří badatelé považují puritánství za dispozici a začali je označovat jako "puritánskou osobnost".

V puritánských dobách se objevila snaha o proměnu společnosti pomocí milosti k uskutečnění Boží vůle. Puritáni se věnovali vzdělání, demokratickému přetváření a sociální reformě. Ti, kteří nebyli označováni za puritány, mohli některé nebo všechny tyto myšlenky podporovat, a proto byli považováni za jejich horlivé zastánce. Ačkoli puritáni již nejsou mezi námi, jejich dílo formuje Ameriku a Anglii dodnes (Bremer, 2009, str. 7-9).

Královna Alžběta I. byla tím, kdo se rozhodl, že se země potřebuje uchýlit k takzvané *via media*. Byl to kompromis mezi kalvinismem a katolicismem. Vážnou otázkou, kterou se puritáni začali zabývat, bylo, nakolik se mají podříditi zákonům, které Alžběta vydávala. Byla to také otázka organizace anglikánské církve, kterou někteří chtěli organizovat presbyterněkongregacionalisticky.

Jedním z významných úspěchů byl překlad Bible, který se používá dodnes, tzv. King James Version. Jejich moc rostla a následně došlo ke svržení Krále Karla I. V roce 1645 byl popraven i biskup a celý episkopát byl postaven mimo zákon. Následně byla potvrzena pozice Olivera Cromwella (1599-1658) jako lorda protektora. V letech 1646-47 se konalo shromáždění puritánských duchovních, svolané jako poradce parlamentu. To sepsalo Westminsterské dokumenty, pojmenované podle místa schůze, Westminsterského opatství. Dokumenty zahrnovaly Westminsterský plán bohoslužeb, delší a kratší katechismus a Westminsterskou konfesi; tato díla dlouhou dobu zůstala určujícím výrazem britské reformované tradice.

Tento stav však netrval dlouho. V roce 1660 byla církevní hierarchii navržena její původní moc. Z puritánských skupin se stali vyhnanci. Určitá část puritánů se stala součástí anglikánské církve, i když jejich program zůstal spíše politický. Jejich vliv se přesunul do Ameriky. Mnoho vzdělávacích institucí i privátních společností vděčí vlivu, kteří měli lidé ovlivněni tímto hnutím. Stejně tak měl vliv i kongregační způsob samosprávy na vznik moderní podoby demokracie (Balmer, 2014, str. 480-482).

Puritánství bylo volně strukturované reformní hnutí, které vzniklo během anglické reformace v 16. století ze snah o "očistění" anglikánské církve lidmi, kteří věřili, že reformace ještě není dokončena. Puritáni se vyznačují extrémní oddaností Písmu a teologii, která zdůrazňovala pojem smlouvy rozšířený skrze překlad Williama Tyndalea (1536). Puritáni se domnívali, že spása lidstva je zcela závislá na Bohu. Byli to augustiniani, kteří viděli lidstvo jako hříšníky, kteří nejsou schopni a ochotni splnit požadavky spravedlivého Boha. Prosazovali "prostý styl" kázání a obnovený důraz na proces obrácení.

Pozdější puritáni rozšířili pojetí smlouvy i na církevní organizaci, jak je patrné ze vzniku kongregacionalismu. Puritáni a anglikáni používali Bibli odlišně, a to nejen z hlediska toho, jak ji chápali, ale také z hlediska církevních záležitostí. Někteří puritáni prosazovali presbyteriánskou státní církev, jiní prosazovali kongregační církev ve spolupráci se státem a ještě jiní se domnívali, že Bible vyžaduje, aby kongregační církve byly odděleny od státu.

Když v posledních letech Alžbětiny vlády selhaly snahy puritánů o přeměnu Anglie, obrátili se puritáni k tomu jedinému, co ještě měli pod kontrolou:

k vlastním rodinám. Anglikáni stále tvrdili, že původní episkopát je dobrým a správným způsobem organizace církve, protože byl časem vyzkoušen a osvědčen a neporušuje žádné pokyny Písma. Puritáni tak položili základ pro první velký politický převrat v novodobých dějinách, stejně jako pro obrovskou literární energii a jedno z nejsilnějších hnutí té doby. Cromwell, Winthrop a Bradford byli první skupinou zcela křesťanských politických vůdců, kteří se v anglicky mluvícím světě objevili. Westminsterské vyznání a katechismy dodnes slouží jako průvodce reformovanou teologií. Tito vůdci se dopustili chyb, možná i mnoha, ale přesto zasvětili svůj život veřejné službě. Poutníkova cesta od Johna Bunyana a Rozjímání o večeři Páně od Edwarda Taylora jsou dvě nejlepší americká básnická díla, která kdy byla napsána. Puritánství nám přineslo Anne Bradstreetovou, významnou básnířku, a také Edwarda Taylora, venkovského pastora na odpočinku, a jeho poezii (Treier & Elwell, 2017, str. 897-900).

5. Základy v pietismu

Pietismus označuje obrodné hnutí v reformačných církvích Evropy 17. a 18. století, v nichž dynamismus reformace nahradily zavedené církevní zvyklosti a přísné dodržování zásad pravého učení. Stoupenci pietistického hnutí se snažili oživit žité křesťanství a zaměřili se na osobní zbožnost, studium Bible, modlitební společenství a intenzivní vzájemnost. Zdůrazňují úlohu laiků, které povzbuzují v misijním a evangelizačním úsilí, v rozvoji vzdělávací a misijní činnosti. Pobožnost je vnímána jako hnutí uvnitř stávajících církví, které vytváří skupinové pobožnosti a studium Bible - církve v církvi. Málokdy vytváří toto hnutí vlastní denominace. Jednou z těch, které se vymykají tomuto pravidlu je Obnovená jednota bratrská (Filipi, 2012, str. 151-154).

Klade důraz na praktičnost křesťanského života před formálními teologickými nebo církevně právními rámci. Mnozí němečtí luteránští duchovní se na konci sedmnáctého století zabývali spíše intelektuálními debatami než povzbuzováním svých sborů. Pia Desideria (Zbožná přání) Johanna Spenera, v níž navrhl šest doporučení pro reformu církve, byla jedním z nejvýznamnějších německých pamfletů 17. století. Obhajoval v něm obnovu Lutherových a reformačních témat a zároveň provedl drobné změny v reformačním učení. Přestože se Spener sám stavěl proti separatistickým závěrům vycházejícím z jeho teorií, někteří prostí lidé si Spenerova doporučení vykládali jako svolení k úplnému opuštění zavedených církví (Treier & Elwell, 2017, str. 855-857).

17. století bylo v německém luteranismu érou opětovného zdůrazňování osobní víry v Boha. Byla to reakce oproti klasické luterské ortodoxii. Do popředí se opět dostalo žití křesťanských hodnot. Jedním z prvních představitelů byl Johann Arndt (1555 - 1621). Ve své knize Skutečné křesťanství byl inspirován mystikou. Filip Jacob Spener (1635 - 1705) a August Hermann Francke (1663 - 1727) šli v jeho šlépějích. Domácí skupinky ve Frankfurtu byly konány za účelem modlitby a čtení Bible. Spener znovu vydal Arndtovu knihu, kterou opatřil předmluvou, později samostatně nazvanou Pia Desideria. Tato kniha stála Spenera pracovní místo kazatele. Shromáždil kolem sebe velké množství následovníků. Jejich společnou prací byla založena v roce 1694 Univerzita v Halle, která se stala centrem pietismu.

V Halle studoval mimo jiné i hrabě Nicolaus Ludvik von Zinzendorf (1700 - 1760), který se později stal v tomto hnutí významnou osobou. Vynikl především jako zakladatel Obnovené jednoty bratrské. Toto byl zrod nové éry v křesťanské misii. Dánsko-Hallská misie založená v roce 1706 v Indii byla jednou z prvních pietistických misí vůbec. Moravští bratři se vypravili do Afriky, Karibiku a Americko-britských kolonií. Metodisté přijali pietistické myšlenky od Moravanů a byli to právě metodisté, kteří stáli u prvního Velkého probuzení v Americe (40. léta 18. století). Přímo ovlivněn metodisty byl také teolog Jonathan Edwards (Melton, 2005, s. 128-130).

Historicky se Obnovená jednota zrodila z potomků někdejších českých bratří, kteří v exilu ze severní Moravy pod vedením Kristiána Davida našli v roce 1722 útočiště na panství hraběte Zinzendorfa v Horní Lužici. Tam založili kolonii Ochranov (Hernhutt), obecnství, v němž panovali řád, kázeň a vzájemnost. V roce 1727 byl vyhlášen její "statut", jímž bylo ustanoveno slavení večere Páně jako svátostného přijímání. K založení došlo tak, že byl přijat řád a také tím, že bylo přeneseno biskupství z posledního biskupa Danilea Ernesta Jablonského, vnuka J.A.Komenského, na Davida Nitchmana.

První misionáři se však z Ochranova vydali do Grónska a Západní Indie již dříve. Evangelizací církev významně šířila víru do zahraničí. Přinesla však

i několik silných důrazů, které obohacují protestantské kořeny: zbožnost zaměřenou na Krista a jeho kříž, Kristův ideál, život sjednocený v bratrském společenství, závazek ke službě, zejména misijní teologii, konkrétní vizi jednoty Božího lidu.

Unitas fratrum nemá vlastní věroučný dokument. List nazvaný Základ jednoty, přijatý všemi provinciemi a vyhlášený generálním shromážděním v roce 1957, zahrnuje základní doktrinní témata společná pro celou Unitas fratrum, ale nemá povahu konfese. „To v praxi znamená, že jednotlivé provincie mají svobodu přihlásit se k některé z existujících konfesí (v české provincii je to vyznání Jednoty bratrské z r. 1662); v evropské provincii existuje možnost dvojí církevní příslušnosti členů Unitas fratrum.“

Vědomí, že jednotlivý křesťan a křesťanské společenství žije neustále před Ježíšem Kristem, v důvěrném vztahu s ním a v dobrovolné podřízenosti jeho vládě, je pro ně typické. Kristovu přítomnost ve Slově a svátosti je třeba zakoušet a reflektovat ve všech jejích důsledcích. Tato přítomnost však není ničivá ve svých skličujících požadavcích, ale v laskavé přítomnosti Beránka, který zvítězil ve své první pokoře a oběti. Život před Ježíšem Kristem byl tedy privilegovaným a hrdým životem; je to život slavnostní, radostný a šťastný. Tyto tóny odlišují křesťanství Unitas fratrum od podobných tendencí, které se vyskytují například v některých kruzích anglosaského kalvinismu, kde je angažované křesťanství chápáno především jako povinnost vykonávat Kristovo kralování ve světě. Symbol Beránka příznivě odstraňoval bojovné a militantní prvky christokratického ideálu: církev je shromáždění hříšníků pod křížem (*Kreuzesgemeinde*).

S měnícími se sociologickými podmínkami se měnil i ideál společenství, ale nikdy nebyl opuštěn. Vychází z důkazu, že spása a vykoupení v Kristu je především osvobozením člověka od jeho osamělosti a sobectví a navázáním nových vztahů lásky, harmonie a pokoje, vzájemného odhodlání a sdílení. Břemeno člověka není břemenem druhých, ale břemenem jeho samoty, z níž ho Kristus vyvedl. (Filipi, 2012, str. 151-154)

Založení univerzity v Halle přineslo staletí sporů mezi pietisty a konfesionalisty. Jedni obviňovali druhé z nedostatečné osobní angažovanosti nebo naopak z věroučné pomýlenosti. V Prusku například došlo ke sblížení Reformované

církve a Luteránů, neboť právě pietismus se jím stal společným. Pietismus se rozšířil do Skandinávie i Spojených států, kde vedl k nové vlně separatismu. Hnutí svatosti (Holliness) a Letniční hnutí se v Americe stali nejsilnějším vyjádřením pietismu vůbec (Melton, 2005, s. 128-130).

Ačkoli je evangelikalismus převážně angloamerickým hnutím, jeho kořeny jsou spojeny s evropským protestantismem. Základní evangelikální principy, včetně výlučné autority Bible a požadavku osobní důvěry v Krista, vycházejí z reformačního učení. Puritanismus sedmnáctého století tato témata pevně zakořenil v části britské protestantské kultury, zejména v severoamerických koloniích. V osmnáctém století došlo ke spojení této tradice s analogickými hnutími kontinentálního pietismu. Toto sblížení nejlépe ukazuje vliv moravanů na Johna Wesleyho (1703-1791).

V polovině osmnáctého století bylo Wesleyho metodistické hnutí součástí širšího sledu probuzení a pietistických obnovných hnutí, která probíhala v protestantských zemích od konce sedmnáctého do počátku devatenáctého století. V Anglii měla tato probuzení podobu metodismu, evangelikální obnovy mezi non-konformisty a vzniku významné evangelikální skupiny uvnitř anglikánské církve. Do poloviny devatenáctého století se evangelikalismus etabloval jako nejrozšířenější odrůda protestantismu ve Spojeném království. Větší vliv měl evangelikalismus ve Spojených státech. Ve srovnání s Evropou mělo evangelikální křesťanství méně etablovaných soupeřů. Vzhledem k tomu, že ke zrodu Spojených států a rozvoji evangelikalismu došlo současně, dosáhlo toto náboženství často kvaziúřední role. Evangelikální zaměření na volbu konverze ke křesťanství navíc dobře zapadalo do amerického pojetí individuální svobody (Jones, 2005, str. 2887).

6. Vliv hnutí svatosti (Holiness)

Hnutí svatosti bylo inspirováno učením metodismu o dokonalosti. Šlo o tezi, že je v tomto životě možné dosáhnout dokonalá lásky. Křesťan je tedy již osvobozen od hříchu, i když samozřejmě může propadnout načas slabosti. *Cyclopedia of Methodism*, vydaná v roce 1881, definovala svatost jako přesvědčení, že každý věřící je schopen "dokonalosti své přirozenosti, díky níž je nekonečně odolný vůči všemu morálnímu zlu".

Metodismus však nezůstal pouze záležitostí lidových vrstev, ale časem se etabloval i ve střední třídě, která učení o svatosti příliš nepřála sluchu. Jednalo se ale o mezidenominační učení, které usilovalo o obnovu v rámci křesťanských církví, bez ohledu na to, o jakou konfesi se jednalo.

Hnutí propagovali Sarah Lankford-Palmerová a Phoebe Palmerová ve svých Tuesday Meetings for the Promotion of Holiness (Úterní setkání pro propagaci svatosti), Timothy Merritt ve svém časopise *Guide to Holiness* (Průvodce svatostí), Charles Grandison Finney a Asa Mahan na Oberlin College. Po občanské válce se směru dařilo v nezávislých stanovách shromážděních, například v Ocean Grove v New Jersey a Oak Bluffs ve státě Massachusetts.

V 90. letech 19. století se počet kazatelů, kteří se hlásili k tomuto přesvědčení, významně rozrostl. Vzhledem k tomu, že se jednalo o velice naddenominační hnutí, se jejich aktivita nelíbila oficiálnímu metodickému establishmentu. Jejich členové totiž ztráceli loajalitu vůči své původní církevní příslušnosti. Vznikající tlaky v církvích vedly buďto k nutnosti podřídit se nebo odejít. Docházelo tak k zakládání nových organizací, jako například The Church Of God (Církev boží) (Anderson, Indiana), The Church of the Nazarene (Církev nazaretského), The Pentecostal Holiness Church (Pentacostální církev svatosti) nebo The Fire-baptized Holiness Church (Církev svatosti pokřtených ohněm). Toto hnutí je stále živé, i když se silně vstřebalo do jiných denominací. Jeho postoj vůči jakékoli vlažné formě víry a morálního života je velmi kritický (Balmer, 2014, str. 339-340).

V tomto hnutí se postupně protkávaly myšlenky reformované tradice spolu s dispensacionalismem a také metodistickou vírou v křesťanskou dokonalost. Podle Wesleyho přece musí být křesťanská dokonalost dosažitelná, když Písmo přikazuje člověku být dokonalý. Jeho koncept a pojetí hříchu bylo takové, že se jedná o akt vůle. Nikoli tedy o jakousi vrozenou kvalitu v augustiniánském duchu. Proměna ve svatého křesťana byla podle jeho názoru, jak dramatickou zkušeností, tak postupným růstem. Právě takovýto intenzivní, až by se dalo říct, „hon za svatostí“ bylo to, co je spojovalo s puritanismem. Jejich náhled na teologickou podstatu hříchu již nemohl být více rozdílný. Podle puritánů byla svatost nedosažitelná. Jejich naprosto odlišné postoje se nakonec sjednotily právě skrze Velká probuzení a práce Charlese Finneyho.

Tzv. Oberlin Theology (Oberlinská teologie) byla mixem reformované teologie a metodismu. Ve svých textech pojímali hřích v duchu semipelagiánství. Požadavek na svatost dle nich nepřesahuje kapacitu vůle. Nicméně samozřejmě zde byl i důraz na závislost a Božské dobrotivosti.

V 70. letech 19. století se toto hnutí stalo nesmírně populární napříč Amerikou. Jejich popularita byla velká i díky hudební produkci písní talentovaných autorů, jakými byly například Fanny J. Crosby, Frances E. Havergal a další. Závislost na milosrdenství Ježíše a moc Božího ducha byly jedněmi z hlavních témat. Mezi tituly, které se staly až legendárními byly písně jako Take my life and let it be concrated či Lord To Thee. Charakteristické znaky takovýchto písní, které se zpívaly za doprovodu varhan či harmonia, byl jejich romantický a sentimentální nádech.

V roce 1875 se dřívější často stěhované konference usadily Cheswicku v oblasti Velkých jezer. Toto místo dalo následně název jedné z odnoží tohoto hnutí. Nutno říct, že ze začátku panovaly jisté obavy, zda se skutečně veřejně postavit za učení veřejné křesťanské svatosti právě z důvodu jeho kontroverze. H. W. Webb-Peplow byl významnou osobností, která formovala učení tohoto hnutí. Jeho nesouhlas s tradiční podobou metodismu bylo předpokladem pro to, aby definoval nový pohled v oblasti hamartiologie a soteriologie. Právě v písni, kterou jsme uváděli výše, je zmiňován aspekt zasvěcení a opakovaného naplňování Duchem svatým oproti klasickým formulím Wesleyánství jako jsou „druhé požeňání, křest duchem svatým.“

V podobě, jakou jsme toto hnutí právě vykreslili, ovlivnilo evangelistu D. L. Moodyho. V roce 1871 prožil Moody obrácení. V jeho službě na stanových setkáních, kam chodily stovky a tisíce lidí, se Moody volně inspiroval cheswickou terminologií. V roce 1890 byla ve městě Baltimore pořádaná veřejná konference jednalo se o první veřejnou konferenci na téma Duch svatý, která se vůbec konala. Podobné konference, jako například uvedl A. C. Dixon, se konaly po Spojených státech na různá jiná témata. Těmi byly například Proctví, Obrana, Inspirace Bible. Přičemž se na pódiu objevovali vesměs stále ti samí řečníci. Nebylo výjimkou, že se na této konferenci hlásila stovka kazatelů toužících po nové zkušenosti (Marsden, str. 70-79).

Samozřejmě ne všechny protestantské denominace byly ve 20. letech 20. století zasaženy intelektuální debatou. V jiných denominacích, jako je Jižní baptistická konvence a Jižní metodistická episkopální církev, se modernismus prosadil teprve relativně nedávno. V důsledku toho konzervativci koncem 19. století opustili Metodistickou episkopální církev a Episkopální církev a vytvořili skupiny svatosti, respektive Reformovanou episkopální církev, což umožnilo modernistům převzít kontrolu nad těmito dvěma organizacemi. Teologické neshody se obtížně řešily i v jiných církvích, například u kongregacionalistů.

Na jejich výročních shromážděních se naplno projevovaly rozpory mezi Severními baptisty. Na předkonventním shromáždění v roce 1920 začala skupina

baptistů známá jako Národní federace fundamentalistů diskutovat o baptistických zásadách. Když jejich snaha přednést své názory na konventu ztroskotala, ti nejbojovnější z nich vytvořili Baptistickou biblickou unii. Většina umírněných baptistů nakonec odešla a vytvořila vlastní fundamentalistické církve, zatímco radikálnější baptisté zůstali a vybudovali stálou konzervativní přítomnost v Americkém baptistickém konventu (nyní Americké baptistické církve v USA).

Presbyteriáni se stali epicentrem konzervativně modernistického rozkolu.

V roce 1910 konzervativci prosadili, aby denominace věřila v neomylnou inspiraci Bible, Kristovo narození z panny, vykoupení, vzkříšení a moc činit zázraky. Jeden z newyorských duchovních, Harry Emerson Fosdick (1878-1969), vyjádřil svůj nesouhlas s konzervativními misijními snahami v kázání nazvaném *Mají fundamentalisté zvítězit?*, které bylo široce rozšířeno. Fosdick, baptistický pastor Prvního presbyteriánského kostela v New Yorku, byl ze svého postu konzervativci z této denominace vyhnán. Poměrně rychle se vrátil do nezávislého sboru Riverside Church (Encyclopaedia Britannica, 2021).

7. Vliv dispenzacionalismu

Dispenzacionalismus je vedoucí hermeneutický systém výkladu Písma. Zároveň se jedná o způsob křesťanské "filozofie dějin". Autorem je podle obecného mínění John Nelson Darby (1800-1882). Největší popularitě se tento způsob výkladu těšil mezi Plymouthskými bratry, ale rozšířil se i mimo ně.

Další důležitou postavou je C. I. Scofield (1843-1921), autor *Rightly Dividing the Word of Truth* (1888). Jeho nejvýznamnějším dílem s největším dosahem však bylo referenční vydání Bible. Nejvýznamnější americké konzervativní semináře, jako například Dallas Theological Seminary, Philadelphia Bible College a Moody Bible Institute, přijaly tento způsob výkladu za vlastní (Melton, 2005, str. 188-190).

Dispenzacionalismus vymyslel John Nelson Darby, jeden z prvních zakladatelů Plymouthských bratrů (britské hnutí svobodné církve, které klade důraz na biblické proroctví a druhý příchod Krista), a to ve stejné době, kdy princetonská teologická rozvíjeli svůj nový přístup. Na počátku 19. století byl bratrům představen dispenzacionalismus jako vysvětlení způsobu, jakým Bůh působí na svůj vyvolený lid v různých historických obdobích neboli "dispenzacích". Podle dispenzacionalistů je to doba dychtivého očekávání brzkého zjevení příchodu Ježíše Krista. Podle jejich názoru bylo vytržení (fyzická záchrana Božích vyvolených) a katastrofické události posledních dnů, jako je pronásledování Antikrista a bitva u Armagedonu, předvídáno samotným Bohem.

Darby se narodil 18. listopadu 1800 v Londýně ve známé irské rodině, která ve městě žila. Jeho otec byl statkář a obchodník, který vydělával velké peníze. Jako dítě měl Darby sponzora a dostal jméno po admirálu lordu Nelsonovi, který byl také přítelem Darbyho strýce, admirála sira Henryho Darbyho; oba muži se znali. Když byl Darby dítě, jeho matka se nezdála být příliš blízká zbytku rodiny. To Darbyho velmi mrzelo. Když byl Darby mladý, chodil na Trinity College v irském Dublinu. Studium ukončil v roce 1819 s titulem bakaláře jako držitel zlaté medaile. Poté začal studovat práva a v roce 1822 byl povolán do irské advokátní komory, ale zdá se, že v ní působil jen krátce.

Dne 7. srpna 1825 ho arcibiskup Magee jmenoval jáhnem irské církve, která byla několik let předtím spojena s anglikánskou církví na základě zákona o unii (1801). Knězem byl jmenován 19. února 1826. Dostal místo v chudé farnosti v hrabství Wicklow. Dokud byl Darby naživu, snažil se lidem ukazovat, jak se mají chovat k chudým, a neměl rád lidi, kteří přikládali příliš velký význam věcem, jako jsou peníze a společenské postavení. Darby byl známý tím, že při své farní práci obracel římské katolíky na protestantismus.

Koncem roku 1826 nastal v Darbyho životě velký zvrat. Zranil se při nehodě na koni a musel několik měsíců zůstat v Dublinu, než se uzdraví. Zdá se, že úvahy a studium Bible během této doby ujasnily některé jeho názory a položily základy jeho teologického systému.

Když se vrátil do své farnosti, zjistil, že arcibiskup Magee nutí všechny nové konvertity skládat přísahu věrnosti koruně. Darby byl nespokojen s tím, co považoval za erestianství⁸ a klerikalismus⁹. Vystoupil ze své farnosti a opustil již existující kostel.

Kolem konce 20. let 19. století se v Dublinu sešla skupina podobně smýšlejících lidí. To byl počátek bratrského hnutí Plymouthští bratři, jak se tato skupina církví nazývá. Setkání v anglickém Plymouthu tuto skupinu církví proslavilo. Ve skutečnosti John Nelson Darby nebyl prvním člověkem, který toto hnutí založil, ale brzy poté se stal jeho hlavním vůdcem. Do roku 1850 podnikl Darby nejméně šest cest do Spojených států a Kanady a stále se vracel tam a zpět. Založil mnoho bratrských skupin a učil o dispenzačním výkladu Bible, s nímž přišel. Když Darby 29. dubna 1882 zemřel, stále pracoval v církvi.

Darbyho teologie byla založena na myšlence, že nejdůležitějším zdrojem autority by mělo být Písmo, pokud je čteno doslovně, nikoliv církev. Další věc, která se týkala Darbyho pohledu na spiritualitu, byla, že byl velmi individualistický a zaměřoval se na stav jednotlivého věřícího. Když byl Darby malý, myslel si, že církev v novozákonní době byla čistá a nezkažená,

ale církev v jeho době taková nebyla. Kvůli tomu, jak věci viděl, se domníval, že zavedená církev je v rozkladu a pravděpodobně ji nelze napravit. Z tohoto důvodu striktně odděloval to, co si lidé mysleli, od toho, co dělali. A konečně Darby používal doslovnou hermeneutiku, což vedlo k očekávání, že se biblická proroctví naplní v doslovném smyslu. Protože Darby používal tento druh hermeneutiky, viděl velmi zřetelný rozdíl mezi Izraelem a církví, dvěma skupinami lidí, kteří byli vyvoleni Bohem. To znamená, že proroctví o Izraeli, skupině lidí, kteří žijí na této zemi, se musí naplnit v reálném životě na této zemi. Předpovědi o církvi, což je skupina lidí, kteří nejsou z tohoto světa, ale naopak z nebe nebo z druhé strany vesmíru, se zde naplnit nemohou. Toto rozdělení mezi dvěma Božími národy bude trvat věčně. To znamená, že budoucnost církve je v nebi, zatímco budoucnost Izraele je na zemi.

---

8 Erastianismus, učení, podle něhož je stát v církevních záležitostech nadřazen církvi. Je pojmenováno po švýcarském lékaři a zwingliánském teologovi ze 16. století Tomáši Erastovi, který takové učení nikdy nezastával. Vystupoval proti exkomunikaci jako nebiblické a místo ní prosazoval trestání civilními orgány. Stát má podle něj právo i povinnost trestat všechny přestupky, církevní i občanské, všude tam, kde se všichni občané hlásí k jednomu náboženství. Moc státu v náboženských záležitostech tak byla omezena na určitou oblast. Erastianismus získal svůj dnešní význam díky obhajobě světské nadřazenosti Richardem Hookerem v díle *Of the lawes of ecclesiasticall politie* (1593-1662) a v důsledku debat, které se konaly během Westminsterského shromáždění v roce 1643 (Encyclopaedia Britannica, 2021, dostupné online).

9 Klerikalismus je termín označující skutečný nebo domnělý vliv duchovních v politických a společenských záležitostech. Je také synonymem pro doktrinářství, výsady církve nebo jejich velký majetek (Encyclopaedia Britannica, 2021, dostupné online).

Bratři měli futuristickou premileniální eschatologii. Domnívali se, že Apokalypsu je třeba číst jako předpověď budoucích událostí, které se ještě nestaly. Domnívali se, že Kristus se kdykoli vrátí a nastolí pozemské tisícileté království. Darby přišel s novým způsobem, jak uvažovat o tajném vytržení církve. Toto učení rozděluje Kristův druhý příchod na dvě etapy. Během první etapy přijde Kristus na zem před sedmiletým obdobím soužení (srov. Daniel 9,26-27). Ty, kdo v něj věří, vezme s sebou do nebe. Poté Kristus přijde potrestat své nepřátele a nastolí milénium.

Darby nebyl prvním člověkem, který takto uvažoval, ale je těžké s jistotou říci, jak jeho pohled na vytržení ovlivnili jiní lidé. Podle toho se zdá, že postoj k vytržení je v souladu s Darbyho náboženským vývojem. Podle jeho názoru ho "církev v troskách" přivedla k jeho eschatologii (pesimistická forma premilenialismu). Jeho pohled na "dva Boží národy" zřejmě vyžadoval, aby duchovní/nebeský lid byl odňat, aby Bůh mohl soudit hmotný/pozemský lid a žehnat mu. Tvrdí také, že 1. Tesalonickým 4,13-18 je důkazem vytržení v Bibli. V roce 1909 se Darbyho dispenzacionalismus rozšířil mezi mnoho amerických fundamentalistů a evangelikálních protestantů díky Scofieldově referenční Bibli a vzestupu hnutí biblických konferencí v USA. Mimo kruhy Plymouthských bratří však Darby není příliš znám a jeho dílo není příliš studováno (Hillerbrand, 2003 sv. 2 str. 3-5.).

Premilenialismus Plymouthských bratří byl protestantskými církvemi široce odmítán, ačkoli mnozí stoupenci Darbyho následovníky vítali. Podle jejich názoru bude příští významnou událostí v lidských dějinách Kristův návrat, aby ospravedlnil a vykoupil svůj lid, než jej ustanoví vládcem tisícileté vlády.

Niagarská biblická konference, která se konala každé léto v Niagaře u jezera Ontario se stala ve 30. a 40. letech 19. století populárním hnutím díky podobným úvahám kazatele Williama Millera (1782-1849) a důrazu církví adventistů na druhý příchod. Krátce před svou smrtí v roce 1872 začal newyorský baptistický pastor James Inglis organizovat konferenci, která pokračovala po desetiletí pod redakcí významného mileniálního měsíčníku *The Truth*. K dalším významným osobnostem mileniálního hnutí patřili baptistický evangelista George C. Needham (1840-1902), presbyteriánský duchovní William J. Erdman (1834-1923) a episkopální biskup William R. Nicholson (1822-1901), který v roce 1873 opustil episkopální církev a připojil se k reformované episkopální církvi. Všichni tři muži byli významnými biblickými exegety. Právě v této době přitahovalo mileniální hnutí další známé osobnosti, jako byl bostonský baptistický duchovní Adoniram J. Gordon (1836-95) a huronský biskup Maurice Baldwin (1836-1904) (*Encyclopaedia Britannica*, 2021).

Exkurz k filosofii dějin 18. století

„Navzdory celkové podobnosti se staršími křesťanskými pohledy na dějiny má dispenzacionalismus řadu zvláštností, díky kterým je jasným produktem myšlení devatenáctého století. Souvisí to zejména s jejím vysvětlením, jak dochází k dramatickým historickým změnám, což je společné zaujetí myšlenkou věků. V převládajících naturalistických vysvětleních změn byl hlavním modelem vývoj prostřednictvím konfliktu. Je to patrné z práce dvou nejvlivnějších teoretiků poloviny století, Darwina a Marxe. Marxismus má ve skutečnosti jisté formální podobnosti s téměř sporným rozvojem dispenzacionalismu“ .¹⁰

Dějiny se dělí na různá období, z nichž každé ovládá převládající princip nebo vlastnost. Každý věk končí neúspěchem, konfliktem, odsudkem nad těmi, kdo vládou, a násilným ustanovením zcela nové éry. Dějiny tak postupují dramatickými kroky směrem k poslednímu věku míru. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že v marxistickém schématu vědecký přístup k historii předpokládá, že zákony změny se řídí zcela přirozenými faktory lidského chování; v dispenzacionalismu věda odhaluje principy nadpřirozených zákonů, jimiž se řídily historické změny. Nejparalelnější teorií však byla geologická katastrofa. Tato interpretace rostoucích důkazů o velkém věku Země tvořila v první polovině devatenáctého století hlavní pramen anglického i amerického vědeckého myšlení. Po polovině století byl v Americe stále velmi významný jako způsob usmíření vědy a náboženství. Zbožní katastrofisté, včetně některých předních osobností americké přírodní vědy, vysvětlili různé vrstvy flóry a fauny jako důsledek po sobě jdoucích epoch geologické historie, z nichž každá byla prozřetelně ukončena katastrofou, která vedla k novému věku. Tak bylo možno připsat nezpochybnitelný důkaz dramatické změny z epochy do epochy, pevně v Božích rukou. To samé dělali s biblickou historií dispenzacionalisté. Každá epocha končila katastrofou: vytracení "nevinnosti" zakončenou pádem, osvobození "svědomí" potopou; "lidská vláda" byla rozpolcena u Babylonu; "lid" skončil v zajetí v Egyptě; "zákon" skončil odmítnutím Krista; "milost" utrpením; a dokonce i tisíciletí skončilo *Satanovým "vypuštěním na krátký čas"*.... Zvláštní je, že mnozí dispenzacionalisté zavedli do svých interpretací Genesis i další verzi geologického katastrofismu. Tvrdili, že mezi Genesis 1:1 ("Na počátku Bůh stvořil nebe a zemi") a Genesis 1:2 ("A země byla bez formy a prázdna"), "země neodstranila katastrofální změnu jako výsledek Božského soudu". Tato "katastrofa", odehrávající se v éře neurčité délky, by mohla vysvětlit velké množství vědeckých údajů týkajících se stáří a změněného charakteru Země“ (Mar-sden, 2006 str. 66).

---

10 Karl Marx naráží na dispenzacionalistickou eschatologii v díle Kapitál, jejíž představitelé dle dobového úzu nazývají mileniály (pro důraz na tisícileté panování Ježíše Krista z biblické knihy Zjevení 20. kapitoly): „Na druhé straně - lidské srdce je úžasná věc, zvláště když se nosí v peně-žence - zaujímáte příliš pesimistický názor, když se obáváte, že při zkrácení pracovní doby z 11½ na 10 hodin půjde celý váš čistý zisk do kyttek. Vůbec ne. Při zachování všech ostatních podmínek klesne nadpráce z 5 $\frac{3}{4}$ hodin na 4 $\frac{3}{4}$ hodiny, což je doba, která stále dává velmi výnosnou míru nadhodnoty, totiž 82 $\frac{14}{23}$ %. Ale tato strašná "poslední hodina", o níž jste si vymysleli více příběhů než mileniálové o soudném dni, je "samý blábol". Pokud se to podaří, nebude to stát ani vás, váš čistý zisk, ani chlapce a dívky, které zaměstnáváte, jejich "čistotu myslí". Kdykoli na vás vážně udeří "poslední hodina", vzpomeňte si na oxfordského profesora. A nyní, pánové, "sbohem a kéž se opět setkáme na onom lepším světě, ale ne dříve““ (Marx, 1999).

8. Období velkých probuzení

V době, kdy Evropou probíhaly vlny národních a revolučních hnutí, procházela něčím, co zde nemělo obdoby. Jednalo se o silné oživení náboženských komunit a to především vlivem veřejných meetingů a misií. První z těchto probuzení probíhalo ještě v britských koloniích ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století. Kořeny lze však hledat už okolo roku 1690 v kongregaci Solomona Stoddarda v 90. letech 16. století v Connecticut Valley a u Guiliama Bertholfa, který se vydal na misijní cestu mezi Holanďany v severním New Jersey.

Specifickým aspektem americké křesťanské kultury 18. a 19. století byl revivalismus. Kázání a setkání v tomto duchu se soustředila na to, aby vytvořila apel na posluchače. Mělo jít o výzvy k obrácení a oživení v těch, kteří duchovně ochladli. K šíření křesťanské zvěsti využívali veliké množství různých aktivit od škol přes hudbu a divadlo po vydávání knih a rozhlasové a televiznímu vysílání. Důraz byl kladen na osobní vztahy. Energie byla soustředěna na kázání, ale také na zpěv písní. Racionální i emocionální reakce měla vést k obrácení. Takové obrácení mělo často být svědectvím, ve kterém zasažený mluvil o tom, jaký hříšný život vedl před obrácením a jak se ho Ježíš dotkl. Centrem byla zkušenost nového narození. Tato zkušenost ale mohla mít i jiné názvy jako například „rozhodnutí pro Krista“, „důvěra v Krista“ a tak dále. „Tyto sloučené puritánské a pietistické prvky byly ve 20. a 30. letech 17. století přeneseny do anglických severoamerických kolonií. Několik koloniálních kazatelů — z nichž nejznámější je kongregacionalista Jonathan Edwards — získalo regionální proslulost díky účinnému hlásání poselství o individuálním obrácení a svatém životě.

Když Whitefield podnikl sérii putovních kazatelských turné, která přilákala obrovské davy po celých středních koloniích a Nové Anglii, se probuzení stalo mezikoloniálním fenoménem. Od roku 1740 do své smrti o třicet let později byl Whitefield možná nejznámější osobou v koloniích. „Způsob, jakým kazatelé šířili zvěsti evangelia, přitahovala široké publikum. Nikdo nečinil žádné rozdíly. Nicméně názory v církvích nebyly jednotné v názoru na to, zda služba takovýchto nezávislých kazatelů církvím obecně prospěla nebo ne. V důsledku kázání se obracela obrovská množství a církve zaznamenaly obrovský příliv nových věřících a účastníků bohoslužeb“ (Kutler, 2003, str. 267).

V zimě mezi léty 1735 až 1736 probíhaly události, které zaznamenal Jonathan Edwards¹¹. V roce 1740 se pastor George Whitfield¹² zapsal do historie, když se množství kolonistů začalo hlásit k Ježíši Kristu. Významný byl fakt, že v tomto velikém lidovém hnutí přestávalo být důležité, že byla Amerika stále rozdělena mezi evropské mocnosti. Bylo tedy možné vidět, jak holanďáci reformováni čile spolupracují s presbyteriány. Velmi pobuřující bylo, že v kazatelské službě při takovýchto venkovských stanových setkáních příliš nezáleželo na formálním teologickém vzdělání kazatelů. Toto samozřejmě bylo trnem v oku tradičním a dobře rozvinutým církvím, které díky tomu ztrácely kontrolu i posluchače. Není možné přehlédnout důležitost toho, jaký vliv mělo takové propojení společnosti na události vedoucí k osvobození se od britské nadvlády.

První vlna probuzení ve 40. letech přinesla také určitou dávku deziluze. Vlnou emočních vypětí docházelo totiž k častým excesům, které se staly nechvalně známými, jako když James Davenport a jeho stoupenci pálili díla puritánských bohoslovců na přístavišti v Novém Londýně ve státě Connecticut. O důvěryhodnosti probuzení se vedly debaty v pamfletové válce mezi Edwardsem a Charlesem Chauncym z bostonské církve Brattle Street. Chauncy, který se později stal unitářem, tvrdil, že náboženské konverze jsou intelektuálně založené a postupné, zatímco Edwards ve svém klasickém prohlášení Náboženské afekty obhajoval legitimitu náboženského zanícení, pokud takové projevy splňují určitá

---

11 Největší britsko-americký puritánský teolog a filozof Jonathan Edwards (5. října 1703, East Windsor, Connecticut, USA - 22. března 1758, Princeton, New Jersey) byl jedním z předchůdců protestantské misijní expanze v 19. století. Edwardsův vliv na intelektuální povahu amerického protestantismu zůstal silný i sto let po jeho smrti a jeho díla se hojně četla i ve Spojeném království. Po americké občanské válce (1861-65) Edwardsova pověst utrpěla v důsledku rozsáhlého hnutí proti puritanismu a kalvinismu a byl považován většinou za kazatele pekelného ohně nebo za obskurního, roztržitého metafyzika. Mezi těmi, kdo ho ve 30. letech 20. století a později znovu objevili, byli sekulární intelektuálové, kteří reagovali na liberalismus, a teologové usilující o definici "americké mysli". K obnovenému zájmu o Edwardsův život a dílo přispělo mnoho faktorů, včetně jeho schopnosti spojit náboženskou intenzitu s intelektuální přísností a morální vážností, nesmírného záběru jeho teologické vize, důrazu na víru jako "existenciální" reakci na skutečnost, zdůrazňování, že jádrem náboženství je láska, a jeho nekompromisního postoje vůči všem formám modlářství (Encyclopaedia Britannica, 2021, dostupné online).

12 George Whitefield (narozen 27. prosince 1714, zemřel 30. září 1770) byl kazatel anglikánské církve 18. století. "Nové zrození" byl termín, který Whitefield používal k popisu tohoto náboženského probuzení, k němuž došlo během jeho vysokoškolských a středoškolských let. V Oxfordu se seznámil s metodisty Johnem a Charlesem Wesleyovými a v roce 1738 se k nim na jejich žádost připojil v jejich misijním úsilí v kolonii Georgia. Měl pověst výřečného evangelisty. Od Georgie až po Massachusetts kázal evangelium napříč koloniemi a jako evangelista působil také v Anglii, Skotsku, Walesu a Irsku. Kromě toho, že se domníval, že každý skutečně věřící člověk potřebuje prožít znovuzrození v Ježíši, nedbal na rozdíly v denominaci nebo zeměpisné poloze. Byl klíčovou postavou náboženského života britských amerických kolonií v období Velkého probuzení a raného metodistického hnutí (Encyclopaedia Britannica, 2021, dostupné online).

kritéria, jako odraz "Božského a nadpřirozeného světla" (Balmer, 2014, str. 305-306).

Kongregační i presbyterní církve se často neformálně rozštěpily na dvě strany, novou a starou. Výrazně se zvýšil počet baptistů. Důsledkem také byla silnější spolupráce mezi církvemi nebo alespoň těmi, kdo se hlásili k probuzení. Okolo roku 1800 začalo druhé velké probuzení ve státě Kentucky. Ve třicátých letech 19. století Charles Finney přenesl svá velmi úspěšná masová probuzení ze severní části státu New York do Filadelfie, Bostonu a New Yorku.

Toto probuzení dalo vzniknout i novému čistě americkému náboženství - mormonismu. Poprvé v dějinách se na křesťanství obrátilo obrovské množství afroameričanů. Existovaly ale také církve, které si udržovaly od těchto nových vlivů odstup. Jednalo se například o německé luterány nebo Menonity.

Jiné církve se tomuto hnutí naprosto otevřely. Spolupráce vedly k založení Evangelical United Front, která měla z Ameriky učinit Ameriku svatou American Bible Society, American Sunday School Union, American Temperance Society a další. Probuzení zažívala i katolická církev, i když formy, které její probuzení mělo, byly odlišné a měly také odlišné kořeny. Po válce se rozšířilo hnutí svatosti. Původní konsensus všech protestantů, kteří se hlásili k probuzení byl, že politika a náboženství jdou velice dobře dohromady. V letech 1857-1858 se tato shoda rozpadla. Od revivalismu se nakonec oddělilo hnutí sociálního evangelia, které se stalo jeho největším kritikem a zaměřilo svoje úsilí na sociální reformy. „Tento vývoj spolu s historickou kritikou Bible a rostoucí prestiží vědy rozdělil americký evangelikalismus na modernistické a tradicionalistické skupiny“ (Kutler, 2003, str. 267).

Na počátku devatenáctého století vybudovali evangelikalové ve Velké Británii a Spojených státech silnou síť nenedominančních "dobrovolných spolků", které měly podporovat jejich cíle. Mezi nimi byly nejvýznamnější četné misijní organizace vzniklé na přelomu století, které vedle denominačních cílů poskytovaly domácí podporu dosud největšímu celosvětovému misijnímu úsilí. Podobně silné bylo i domácí misijní úsilí, kterému napomáhala řada institucí věnujících se evangelizaci, zakládání nedělních škol, distribuci Biblí a náboženských brožur, zakládání škol a vysokých škol a šíření evangelia mezi mnoha potřebnými skupinami obyvatelstva. V čele těchto snah stálo probuzení, jehož nejlepším příkladem jsou rozsáhlé kampaně Charlese Finneyho (1792-1875) ve Spojených státech i v Anglii. Tyto misijní a evangelizační aktivity doplňovala hnutí za charitu a sociální změny organizovaná dobrovolnými organizacemi.

Evangelikalové hráli významnou roli v boji proti otroctví na obou stranách Atlantiku; ve Velké Británii se zejména pod vedením Williama Wilberforce

(1759-1833) zasloužili o jeho zrušení v celém impériu. Evangelikálové se zasažovali i o další změny, například zákony o sobotě¹³ a zákony o střídmosti, reformu vězeňství a zřizování soukromých charitativních organizací. Tento reformní postoj byl často spojován s postmileniální vizí postupného duchovního a morálního růstu směřujícího k tisíciletému období vítězství evangelia nad světem, po němž se Kristus vrátí. V kombinaci s populárními představami o vědeckém pokroku, romantickým důrazem na přirozené možnosti jednotlivců a zjevným osudem anglosaské rasy na severoamerickém kontinentu se tato evangelická vize promítla do triumfalistického pohledu na to, čeho mohou Američané v Novém světě dosáhnout. Nevýhodou tohoto opojného odvaru evangelikalismu a patriotismu bylo, že někdy podporoval nacionalisticky impuls, který podněcoval rasismus i antikaticismus (Jones, 2005, str. 2887-2888).

Ve 40. letech 20. století se ve Spojených státech objevil nový proud, který navazoval na Velká probuzení. Tentokrát se jednalo o oddělení se od mainstreamové společnosti. Jednou skupinou byly fundamentalisté, kterým se nelíbila jakákoli účast na vztazích s liberály a druhou byli umírněnější (tzv. New Evangelicals), kterým náruč protestantské kultury ani intelektuální zázemí nebyly na překážku. Jejich učení je však bližší fundamentalismu než modernismu. Je zde například taktéž autorita Bible, Božská Trojice, Kristovo božství, hříšnost, hříšný život lidstva, které potřebuje spasení skrze víru, a svatost života, což jsou pro fundamentalisty pilíře (rozuměj fundamenty) víry. Obě skupiny viděly zářný prvek křesťanství v symbolickém narození z panny a obě hovořily o Božím zásahu do lidského života jako odpověď na modlitbu. Oba se stavěli proti biblické kritice a biologické evoluci. Pokud hovoříme o neomylnosti Bible, tak

---

13 Pro lepší pochopení tohoto mezidenominačního hnutí je nejlepší rozdělit sabatariánství buď na restauracionistické nebo reformistické. První druh se zasažoval o obnovení starozákonní soboty, a proto určil sobotu, sedmý den v týdnu, ke slavení a odpočinku. Dvě nejvýznamnější restaurační skupiny jsou adventisté sedmého dne a baptisté sedmého dne. Na druhé straně stoupení reformistického proudu sabatariánství tvrdili, že sobota byla přesunuta na neděli, když Kristus vstal z hrobu. Snažili se silovou a přesvědčovací taktikou zajistit, aby neděle byla řádně ctěna jako sobota. Ačkoli každá z těchto forem sabatariánství existovala v šestnáctém století, dařilo se jim až poté, co průmyslový a obchodní rytmus a styl práce, volného času a uctívání proměnily společnost v západní Evropě a Severní Americe. Tento proces probíhal v různých společnostech v různých obdobích a s různou intenzitou a mandátem, ale nejrychleji a nejvýznamněji se projevil v Anglii, koloniální Americe a nakonec ve Spojených státech. Raní protestantští reformátoři, především Jan Kalvín a Martin Luther, zdůrazňovali význam neděle jako dne náboženského shromáždění a modlitby, ale neusilovali o vyloučení pokojných a neškodných činností z tohoto dne. Kalvín, stejně jako mnoho jeho významných žáků na kontinentu a v Anglii, například v neděli často hrával kuželky. V rámci své větší snahy očistit katolickou církev od pověr první reformátoři hlásali, že čtvrté přikázání se týká výhradně Židů a že křesťané jsou pouze povinni vyhradit si vhodný den pro volný čas a náboženské úkoly. Snad podnětem vydáním disertace o čtvrtém přikázání na tridentském koncilu katolické církve v roce 1567 začali protestanti v Anglii a na kontinentě zkoumat Kristovy skutky a slova ve světle starozákonního pravidla o sobotě. Tato pozorná četba vyústila v širokou škálu sabatariánských názorů, včetně názorů restauracionistických i reformistických (Hillerbrand, 2004 sv. 4 s. 6).

se jejich učení rámcově shodovalo s učením Princetonské teologické fakulty. National Association of Evangelicals bylo jednou z hlavních organizací zastřešujících takto smýšlející církve. Fullerův teologický seminář, založený v Pasadeně v Kalifornii v roce 1947, byl hlavní vzdělávací institucí. Časopis Christianity Today se stal hlasem evangelikálního hnutí po celém světě. Počátkem 70. let se evangelikalismus stal významným pilířem americké společnosti a zahrnoval neliberálně smýšlející konzervativce takřka ze všech historických konfesí a denominací. Byly založeny paracírkevní organizace jako Campus Crusade For Christ, World Vision, and Focus on the Family. Kroky Nejvyššího soudu v letech 1963 a 1973, které zrušily povinné modlitby ve školách a povolovaly potrat, mobilizovaly evangelikály a fundamentalisty ke společnému odporu ve formě organizace Moral Majority a řady dalších (Melton, 2005, str. 211-213).

V obřadech fundamentalistické bohoslužby inspirované probuzením se mohou vyskytovat různé varianty, ale kázání, sborový zpěv a modlitba jsou normou (Encyclopaedia Britannica, 2021).

„Mezi luterány se pojem evangelík dlouho používal obecněji, zhruba jako protestant, a někteří neortodoxní teologové jej používali v širším významu "věřící v evangelium". Ve španělsky mluvících zemích se termín „evangelico“ zhruba shoduje s luteránským užitím a označuje obecně nekatolické křesťanské skupiny jakéhokoli zaměření, ačkoli historicky většina evangelicos byli ve skutečnosti evangelikálové ve smyslu výše uvedené užší definice“ (Jones, 2005, str. 2887).

Pokud jde o náboženství, Barr se domnívá, že evangelikalismus a fundamentalismus jsou kulturně vymezeny osvícenským materialistickým pohledem na realitu. Barr rozeznával tři odlišné kategorie evangelikálních akademiků: "naprosté fundamentalisty", kteří byli antikritičtí a nekritičtí, "maximální konzervativce", kteří se podíleli na kritickém studiu, ale vždy vyvozovali ty nejkonzervativnější možné závěry a "mírné konzervativce", kteří byli mírně konzervativní, ale zůstávali otevření kritickému konsensu. Barr považoval tento třetí sektor za jediný, který se skutečně zřekl fundamentalismu. Není žádným tajemstvím, že evangelikálové nejsou s Barrem spokojeni. Britským evangelikálům se nelíbí, že se pro ně používá označení "fundamentalisté", protože ve skutečnosti fundamentalisty nejsou, jak poznamenal Clark Pinnock. Podle Alistera McGratha byl Alistar Barr "urážlivý a polemický, zastaralý a politicky nesprávný", protože nerozlišoval mezi evangelikálními a fundamentalistickými křesťany. Derek Tidball jako učenec očekával, že Barr bude mluvit zdrženlivěji. Tidball sice připustil, že inerrantistické myšlení vede k harmonizaci a apriornímu zájmu o obsahovou historicity, ale uznal Barrovo tvrzení, že konzervativní evangelikální studium bývá nepředstavitelné a defenzivní. Vzhledem k tvrzení evangelikálních apologetů, že se tyto dvě kategorie téměř nepřekrývají, bylo mezi liberály a konzervativci jen málo společného, pokud jde o používání „slova na F“ (Bebbington & Jones, 2014, str. 328-329).

9. Veřejné kontroverze

William Jennings Bryan byl jak politikem, tak nadšeným křesťanem. Jeho politická angažovanost se projevila například tím, že vedl demokratickou stranu až do roku 1912 a za prezidenta Woodrowa Wilsona zastával pozici státního sekretáře, a to do roku 1915. Jeho vášeň však spočívala v oblasti víry.

Podoby toho, jak se fundamentalisté průběžně seskupovali, byly často formulované v krédech. Mezi první patří Niagarské krédo z roku 1878 a tzv. Pětibodové z roku 1895. Právě těchto 5 bodů je dnes označováno jako fundamenty (rozuměj pilíře). Jeho veřejné promluvy se týkaly morálních reforem důležitosti křesťanské civilizace pro blaho a prosperitu společnosti a prosazování zákonů prohibice. Musíme si uvědomit, že idea amerického národa, a především jeho demokratických kořenů a směřování, byla ještě více spojena s biblickými principy, než je tomu dnes. Zde se projevila skotská tradice filozofie zdravého rozumu například na názoru, že Boží principy a morální řád nebyly zjevené pouze v Bibli, ale jsou dostupné každému žijícímu člověku skrze pozorování přírody.

Už od občanské války se v mysli evangelikálních křesťanů spojovala myšlenka poslušnosti (rozumněj poslušnosti Bohu) s myšlenkou univerzální harmonie světa. K této harmonii svět směřuje díky americkému národu a všem ostatním křesťanům. Americký národ se v Bryanově hlavě měl stát morálním vůdcem a příkladem pro celý svět. Neboť Boží přikázání přece jsou tak racionální a rozumná, že jim přece každý člověk musí přitakat a dát za pravdu. Takovým způsobem tehdy uvažoval nejen sám Bryan, ale i celé konzervativní křesťanské křídlo. Byl to náhled velice typický právě pro 19. století (Marsden str. 132,185-188).

Ve Filadelfii se v roce 1919 konala první fundamentalistická konference s názvem World's Christian Fundamentals Association (světová Konference o křesťanských základech) a termín fundamentalismus byl tehdy přijat. Výstupem z konference byla kniha *God hath Spoken* (Bůh promluvil) (Hefková, 2017, str. 28-39).

Nejdůležitější problém byl, že se americká společnost tehdy rozdělovala na dva kompletně rozdílné světy. Šlo o to, že v malých městech byla struktura obyvatelstva výrazně jiná než ve velkých městech. Toto výrazně jiné rozdělení bylo v té době velmi extrémní. Lidé, kteří žili na venkově, se živili farmařením a navštěvovali kostely, kde se praktikovala víra tradičním způsobem, jako v předchozích desetiletích. Čím větší byla vzdálenost od průmyslových měst, jako bylo například Chicago, tím menší byl dopad liberálních myšlenek. Naproti tomu města soustřeďovala intelektuály, filozofy a jinak vzdělané lidi.

V roce 1923 započaly legislativní kroky, které měly nějakým způsobem odrazit rozdílné vědecké poznatky, které se neshodovaly s tehdejší představou o stvoření světa. Darwinistická evoluční biologie byla vnímána jako nepřítel a výplod fantazie bezbožných vědců. Jednalo se především o jižní státy USA.

Na jaře roku 1925 byl vydán nejtvrdší zákon tohoto druhu. Stalo se tak ve státě Tennessee. Absolutní zákaz vyučování darwinismu platil pro všechny učitele biologie ve veřejných školách. Toto samozřejmě vyvolalo pobouření a nespokojenost.

Případ, který se tehdy stal exemplárním, byl příklad Johna Scoupe. Ten se ve městě Dayton provokativně nechal slyšet, jak vyučuje evoluční biologii. Soud se konal v červnu a John Scoups měl štěstí, že se na jeho obranu postavili tři významní právníci díky podpoře American Civil Liberties Union. Představitel obhajoby byl muž jménem Darrow, který již měl předchozí zkušenosti s obdobnými případy. V čele obžaloby stanul William Jennings Bryan, v tu dobu již známý hlasatel konzervativního biblického učení. Nastavení mysli, se kterým Bryan vstupoval, bylo velice sebevědomé. V tisku se tehdy objevilo: „Chci aby noviny věděly, že se nebojím stanout před ním (a nechat ho, ať udělá to nejhorší).“ Ukázalo se, že Bryanovo sebevědomí bylo spíše iluzí o své vlastní chytrosti. Pro konzervativní křesťany to tehdy byl debakl. Otázky, které mu byly kladeny, byly klasické ateistické otázky, až by se česky dalo říci „šťouravé“. Jedna z nich například byla, jak mohla být Eva stvořena z Adamova žebra, či co to bylo za rybu, která spolkla proroka Jonáše. Bryan, který byl naprosto přesvědčený zastáncem doslovného výkladu Bible, nedokázal na žádnou z těchto otázek odpovědět. Dokonce sám musel přiznat, že se ani nikdy nezamyslel nad důsledky nadpřirozených jevů, jako je například známý oddíl z knihy Jozue o tom, že se zastavilo Slunce a nějakou dobu se nepohnulo. Nutno zde říci, že Bryan skutečně neprošel žádným druhem teologického vzdělání a jeho nevědomost v oblasti historie starověkých náboženství působila na obecnost komicky. Právě snaha zesměšnit tento archetyp venkovského člověka, jako byl například Bryan, byla Darrowovou hlavní zbraní. Bryan vůbec netušil, co obsahují výroky o jiných náboženstvích, nikdy nečetl o dějinách Bible, a přesto byl jedním z hlavních hlasů tehdejšího konzervativního hnutí. Zvláštní okolností bylo, že Bryan zemřel následující neděli po skončení procesu. Dojem, který tento veřejně známý proces zanechal na americké společnosti byl poznamenán vesnickým zpátečnictvím (Marsden str. 132,185-188).

Toto je přepis úryvku ze soudního slyšení:

BRYAN: Nepokoušel bych se stanovit datum. Datum je stanoveno tak, jak bylo ráno navrženo.

DARROW: Ale co podle vás říká samotná Bible? Copak nevíte, jak se k němu dospělo?

BRYAN: Nikdy jsem to nepočítal.

DARROW: A z čeho?

BRYAN: To nedokážu říct.

DARROW: Z generací lidí?

BRYAN: To bych nechtěl říkat.

DARROW: Co myslíte?

BRYAN: Nepřemýšlím o věcech, o kterých nepřemýšlím.

DARROW: Přemýšlíte o věcech, o kterých přemýšlíte?

BRYAN: No, někdy.

(Marsden, str. 187).

Donekonečna se opakovalo, že skutečná věda se opírá o fakta, zatímco evoluce je pouhou hypotézou. To byl základní argument Williama Jenningse Bryana. "Není to vědecká pravda, proti které křesťané protestují," napsal do projevu, který měl být vrcholem procesu v Daytonu, "protože skutečná věda je utajované poznání a nic nemůže být vědecké, pokud to není pravdivé." „Evoluce naproti tomu není pravda, je to pouhá hypotéza - jsou to miliony dohadů, které jsou spojeny dohromady". Bryana děsilo, že doktrína, která je tak destruktivní pro křesťanskou víru i civilizaci, je založena na dohadech, které jsou "absurdní i nepodložené".

V několika ohledech byly názory Bryana a Darrowa podobné. Každý z nich považoval názor toho druhého za směšný a nahlas se divil, jak ho může zastávat nějaký rozumný člověk. Každý z nich se domníval, že teorie toho druhého jsou státem vnucovány školním dětem, a právní problém viděl v omezování tradičních amerických svobod. Bryan poukázal na to, že Darrow, jednající za obhajobu ve známém případě vraždy dětí Leopolda a Loeba, naznačil, že Leopold bral příliš vážně Nietzscheho evoluční názory, které ho učili na Chicagské univerzitě. V reakci na to Darrow citoval své vlastní poznámky ze zápisu z Leopoldova procesu, podle nichž je povinností univerzity "být velkou zásobárnou moudrosti věků a nechat studenty, aby tam chodili, učili se a vybírali si". V paralelním prohlášení Bryan potvrdil svou důvěru ve svobodné bádání. "O této otázce rozhodne lid," řekl člen poroty ve svém posledním projevu u soudu; ... tento případ bude podnětem k vyšetřování a vyšetřování přinese informace, budou známa fakta a na základě zjištěných faktů bude vydáno rozhodnutí."

Vskutku, fundamentalisté se Darwinovi bránili a o Einsteinovi věděli jen málo, ale nebyli proti vědě jako takové. Spíše odsuzovali měřítko pozdější vědecké revoluce podle měřítek té první, Bacona a Newtona. Podle jejich názoru věda závisela na faktech a důkazech. Darwinismus se podle nich nezakládal ani na jednom, ani na druhém. Větší námitka samozřejmě spočívala v tom, že evoluční přístup k výkladu biologie a historie bral v úvahu pouze přirozené příčiny, s naprostým vyloučením těch nadpřirozených.

V Americe mezi lety 1860 a 1925 došlo ve vědeckých i teologických kruzích k něčemu podobnému, jako je všeobecné přijetí nového modelu vnímání. Ne-

darwinisté byli samozřejmě ve vědeckých kruzích ostrakizováni. Podobně i moderní teologická komunita přijala model pravdy, který v podstatě stigmatizoval teology, kteří odmítali evoluční názory, jako nevědce a nelegitimní teology.

Stejně dogmaticí byli i konzervativci. Se světonázorem, jehož zastánci popírali pevný charakter nadpřirozeně zaručené pravdy, nebylo možné uzavřít žádný kompromis. Komunikace mezi oběma stranami se stala téměř nemožnou. Fundamentalisté, vyloučení ze společenství moderní teologické a vědecké ortodoxie, byli nakonec nuceni založit vlastní společenství a subkulturu, v níž se udržovaly jejich vlastní představy o ortodoxii. To vysvětluje něco z toho, co fundamentalistické koalici dodávalo soudržnost. Jednoduchá teologická definice fundamentalismu, jako je ta Sandeenova s důrazem na premilenialismus, je příliš úzká a vylučuje některé klíčové postavy, jako byli Machen a Bryan. Existuje však společný základní předpoklad, který vysvětluje jednomyslný bojovný odpor těchto konzervativních protestantů s různou teologickou emfází vůči liberalismu. Navzdory rozdílům se shodli na tom, že poznání pravdy má prvořadý a věčný význam, že pravda je neměnná a že ji lze poznat pomocí pravé vědy a zdravého rozumu (Marsden, str. 213-216).

V polovině 20. století procházelo konzervativní hnutí hlubokou vnitřní krizí. Zatímco jedna část se stále hlásila k původnímu militantnímu postoji, druhá se více otevírala hlavnímu proudu v kultuře. Poměrně charakteristický byl i separatismus. To se dělo hlavně v souvislosti se zdůrazňováním prorocství, které ohlašuje, že v posledních dnech mnoho lidí odpadne. Druhá část se soustředila spíše na to, aby zasáhli společnost zvěstí evangelia (Lindsey, 2005, str. 2890).

Separatismus byl pro McIntirea¹⁴ druhým obtížným tématem. Tvrdil, že fundamentalisté by kromě odsouzení současných odklonů od historických křesťanských myšlenek měli odmítnout také veškeré kacířství a odpadlictví. Jedním z

---

14 Carl McIntire (1906-2002) se narodil v Ypsilanti v Michiganu, ale vyrůstal v Oklahomě, kde proslul jako P. T. Barnum amerického fundamentalismu. Jeho vzdělání vedlo od Park College (Missouri) přes Princetonský teologický seminář (Pensylvánie) až po Westminsterský teologický seminář (Westminster), kde již jako člen separatistického hnutí, získal v roce 1927 titul bakaláře. Po absolvování Westminsterské univerzity v roce 1931 vytvořil vlastní denominaci Bible Presbyterian Church, která byla konzervativnější než Machenova Orthodox Presbyterian Church. Založil také Faith Theological Seminary, Shelton College a Highlands College v Pasadena v Kalifornii. Newjersejský pastor a vydavatel novin McIntire začal od roku 1936 v rozhlase vysílat bohoslužby své církve v Collingwoodu ve státě New Jersey a začal vydávat časopis The Christian Beacon. Jako reakci na Federální radu církví vytvořil McIntire v roce 1941 Americkou radu křesťanských církví. V roce 1942 odmítl vstoupit do National Association of Evangelicals, kterou považoval za příliš liberální. Mezinárodní fundamentalistickou organizaci založil v roce 1948 pod názvem Mezinárodní rada křesťanských církví. Na přelomu 40. a 50. let McIntire úzce spolupracoval s týmem senátora Josepha McCarthyho na odhalování komunistů skrývajících se v hlavním proudu protestantismu a ve veřejnoprávním rozhlase. Seznam McIntirových nepřátel se postupem času rozrůstal, zahrnoval Billyho Grahama a Orala Robertse, Martina Luthera Kinga mladšího, katolíky, protiválečné demonstranty, feministky, Organizaci spojených národů

důsledků tohoto názoru bylo odsouzení konzervativců, kteří zůstávali ve společenství s liberálními členy svého náboženství. McIntire a nezávislí, kteří se k jeho názorům hlásili, založili v roce 1942 Americkou radu křesťanských církví.

V důsledku pohrdání fundamentalistů modernistickou teologií a jejich pohrdání vysokoškolskými institucemi spojenými s církví se mnozí lidé zvenčí domnívali, že fundamentalismus je svou povahou antiintelektuální. Pocit antiintelektuálnosti byl vyvolán odtržením fundamentalistů od větších denominací a jejich odsouzením některých moderních společenských tendencí. Koncem třicátých let se většina fundamentalistického hnutí oddělila od separatistů a měla pocit, že konzervativní přeformulování náboženství, které ztělesňuje to nejlepší z konzervativního bádání, je v souladu se současnou intelektuální kulturou. "Neo-evangelíci" převzali název fundamentalisté, který dali separatistům, aby mohli vybudovat vlastní organizaci. Jako jejich vlajková loď byl založen časopis Christianity Today. V kalifornské Pasadeně byl založen Fullerův teologický seminář a mnoho institucí dříve spojených s fundamentalismem, jako například Modyho biblický institut, se připojilo k evangelikálnímu hnutí. Od té doby existuje Národní sdružení evangelikálů jako nová náboženská skupina (Encyclopaedia Britannica, 2021).

"Na počátku 40. let 20. století bylo patrné výrazné hnutí s těmito důrazy, což signalizovalo založení National Association of Evangelicals (NAE) v roce 1942. Na rozdíl od menší, militantně separatistické American Council of Christian Churches, založené v roce 1941 fundamentalistou Carlem McIntirem (1906-2002), zahrnovala NAE letniční a svatodušní denominace i jednotlivé členy, kteří zůstali v hlavních amerických denominacích.

Po druhé světové válce někteří mladší vůdci, zejména Harold John Ockenga (1905-1985), Carl F. H. Henry (1913-2003) a Edward J. Carnell (1919-1967) organizovali "neoevangelikální" hnutí, jehož výslovným cílem bylo umírnit a rozšířit fundamentalistický evangelismus. Společně s Fullerem založili v roce 1947 Fullerův teologický seminář v Pasadeně v Kalifornii. Jejich úsilí výrazně napomohl nástup Billyho Grahama jako předního amerického evangelisty po roce 1949. Tato skupina také v roce 1956 založila časopis Christianity Today, který měl hnutí poskytnout solidní periodickou základnu.

Definitivní zlom ve fundamentalisticko-evangelikálním hnutí přinesla Grahama křížová výprava v New Yorku v roce 1957. Graham přijal spolupráci některých významných liberálních církevních představitelů. Separatističtí fundamentalisté, jako byl Bob Jones starší (1883-1968), zakladatel Bob Jones University, John R. Rice (1895-1980), redaktor vlivného časopisu Sword of the Lord, a McIntire anatemizovali Grahama a neevangelikály jako zrádce zevnitř.

---

a Revidovanou standardní verzi Bible. V září 1973 McIntire v rozporu s FCC provozoval pirátskou rozhlasovou stanicí z mezinárodních moří u pobřeží Cape May v New Jersey a nazval ji Radio Free America (Balmer, 2014, s. 437.)

Neoevangelikálové se zase brzy přestali úplně nazývat fundamentalisty a raději dali přednost označení "evangelikální" (Lindsey, 2005, str. 2890).

Přikládám i zmínky o společenstvích, která zatím možná nenajdeme v seznamu oficiálních církví. Často nesou ve svém názvu označení slova „biblická“, jako například Biblický sbor křesťanů Kladno, Biblická církev Praha, Biblické společenství křesťanů. Apel na konzervativní témata bez známek separatismu vykazuje společenství Baptisté Jablonec nebo Křesťané Lovosice. Nicméně učení o neomylnosti Písma, jak jsme jej představili v této práci, najdeme velice často.

10. Brožury The Fundamentals

Mezi roky 1910 a 1915 v návaznosti na ostatní události vycházela série 12 brožur, které nesly název *The Fundamentals: The Testimony to the Truth* (Fundamenty: Svědectví pravdě). Toto rozsáhlé dílo, čítající téměř 1000 stran, je výsledkem spolupráce 65 autorů. Jedná se o 90 článků, které polemizují s textovou kritikou a staví se proti modernistické a liberální teologii. Neméně kritiky zde obdrží také křesťanský socialismus. Jedna třetina článků je věnovaná nově vzniklému učení o neomylnosti. Nejedná se o ucelený teologický systém; toto jedinečné dílo sloužilo spíše pro komunikaci příznivců a tříbení názorů. Do sborníku přispívali kazatelé z Anglie, Německa Irska Skotska i Kanady. Díky štedré finanční podpoře dvou amerických miliardářů Lymana a Milтона Stewertových mohly být i k těm nejprostším lidem pamflety distribuovány zdarma. Knihy putovaly i za hranice Spojených států (Hefková, 2017, str. 28-39).

Díky štedrým finančním prostředkům amerického miliardáře vycházely brožované svazky mezi lety 1910 a 1915. Nejednalo se o žádné dogmatické pamflety, ale měla to být spíše vědecká exkurze. Prvním redaktorem ambiciózního projektu byl A. C. Dixon, který v Chicagu vedl Moodyho sbor. Jeho spolupracovníky se stal Reuben Torrey a Luis Meier společně s dalšími učenými a spisovateli. Celkový náklad rozdaných tiskovin se pohyboval okolo 3 miliónů. Ohlas však nedosáhl zamýšlených ambicí. V žádném mainstreamovém periodiku jim nebyla věnována významnější pozornost.

Historický dopad měla tato snaha spíše jako programový manifest, ke kterému se mohli lidé odkazovat. Zachovává se v nich podoba myšlení ve své přechodné a umírněné fázi. Všichni, kteří do těchto svazků přispěli, se maximálně snažili vyhnout se tématům, která by konzervativce poštvala proti sobě navzájem. V roce 1908 byl založen Biblický institut v Los Angeles. Ve stejném roce se jim také podařilo znovu vydat a masivně zdarma distribuovat knihu Williama E. Blackstona *Ježíš přichází*. Pravděpodobně nejdůležitější bylo v roce 1909 vydání Scofieldovy referenční bible (Scofield Reference Bible) nakladatelstvím Oxford University Press. Toto bylo pro premilenialisty jistou náplastí. Třetina obsahu *The Fundamentals* se vymezovala vůči vyšší kritice. Další část pojednávala o tradičních dogmatických otázkách a každý svazek obsahoval svědectví. Objevovaly se také články proti vznikajícímu mormonismu a Svědkům Jehovovým (Marsden, str. 144-150).

11. Využití masových médií

S televizí začala nová éra křesťanského vysílání. Stalo se tak v 70 letech.

I předtím bylo možné shlédnout jednotlivé křesťanské programy, jako například vysílání bohoslužeb v neděli. Se zvýšením počtu televizních přijímačů získaly i okrajové denominace možnost oslovit širší publikum. Pat Robertson (narozen 22. března 1930) byl v šedesátých letech zakladatelem CBN, která se následně rozrostla. Pokrytí čtyřadvacetihodinového formátu bylo ze začátku náročné, a proto bylo příhodné často volit formát Talk show a křesťanského zpravodajství.

Američtí konzervativní protestanti byli bezkonkurenčně nejlepší ve způsobu, jakým si dokázali novou formu oslovování osvojit. Morální většina, o které je pojednáno zvlášť, mimo jiné vznikla ze spojení televangelisty Jer-ryho Falwella (11.srpna 1933 – 15.května 2007) s politiky.

Samotný termín televangelismus se zrodil v roce 1981. Autorem byl sociolog Jeffrey K. Hadden, který si, jako i jiní vědci, všiml zvýšeného zájmu náboženské Pravice o vysílání. Podobný rozmach zažíval v té době i rozhlas. Tento trend pokračoval i v letech osmdesátých. Pat Robertson se dokonce v roce 1988 účastnil prezidentské nominace za republikánskou stranu. Následovala série skandálů. Jim Baker byl obviněn z porušení manželské věrnosti a finančních podvodů. Stejně tak i Jimmy L. Swaggart. To vedlo k rozpuštění Morální většiny, která se však jen přetvořila do jiného uskupení. Na rozdíl od ztroskotání popularity televangelistů z televizních stanic CBN a TBN se z nárazu vzpamatovali. Následně opět obsadili i příčky předních kabelových satelitních televizí. Efektivitu televizního evangelismu je velmi těžké soudit. Oproti tomu je možné směle konstatovat, že se tyto televize staly zdrojem televizní zábavy pro konzervativní křesťany a obohatily populární kulturu. Po roce 1990 nabylo televizní vysílání mezinárodního významu a je stále dostupnější v Evropě a jiných státech světa (Melton, 2005, str. 242-243).

Televangelizace, neboli vysílání prostřednictvím rozhlasu a televize, byla logickým pokračováním využívání komunikačních technologií v evangelikálním světě. V 18. století kázal George Whitefield pod širým nebem, v 19. století používal Charles Grandison Finney noviny a na počátku 20. století Aimee Semple McPherson a Charles E. Fuller rozhlas. Když se Billy Graham stal v polovině 50. let 20. století kulturní senzací, využil k oslovení širokého publika nejprve rozhlas a následně televizi. Vzhledem k vývoji v televizním byznysu si evangelisté vyvinuli strategii televizní evangelizace. V 70. letech 20. století měli na toto médium ještě větší vliv. Federální komise pro komunikace (FCC) sice požadovala, aby všechny místní stanice poskytovaly čas náboženským pořadům,

ale její politika zakazovala místním pobočkám přijímat za takové pořady kompenzace. Když však místní stanice získaly nezávislost a se souhlasem FCC začaly vybírat peníze za náboženské vysílání, využívaly levného nedělního ranního vysílacího času v "náboženském ghettu", aby získaly finanční prostředky pro své záměry. Náboženské programy prošly zásadní změnou svého charakteru. V rámci své dlouholeté evangelikální praxe spojovat náboženství se zábavou udělali evangelikálové z Gospel televizní hit.

Existovalo mnoho dalších typů "elektronických církví", včetně pentakostálních a uzdravujících důrazů Kathryn Kullmanové, Orala Robertse a Ernesta Angleyho, pozitivně smýšlejícího Rexe Humbarda, Roberta Schullera a Roberta Tiltona, nedostižné divadlo Jimmyho Swaggarta.

Televangelizace se stala velmi úspěšnou a mnozí televizní evangelisté vydělávají miliony dolarů ročně, což značně převyšuje rozpočty celých denominací. Například Robertsonova schopnost přilákat obrovské množství diváků a jeho finanční zdatnost vedly k tomu, že se jeho Christian Broadcasting Network (CBN) stala mocným podnikem, který položil základy Robertsonovy republikánské prezidentské kandidatury v roce 1988.

V polovině osmdesátých let 20. století se však kolem řady televizních evangelistů začaly objevovat kontroverze. Bakkerův okázalý životní styl a imperiální ambice vyústily ve finanční prohřešky, které ho nakonec dostaly do vězení. V Louisianě odhalili několik setkání Swaggarta s prostitutkami. Roberts prohlásil, že ho Bůh "zavolá domů", pokud mu Boží následovníci nepřispějí několika miliony dolarů na záchranu jeho hroutícího se království. Tilton se počátkem 90. let potácel po odhalení televize ABC News, které vážně zpochybnilo jeho etiku. Celkově měly skandály značný negativní dopad na sledovanost a následně i na příjmy dotyčné společnosti. Nové televizní skupiny a sítě vznikly kvůli rozšíření kabelové televize, která omezila aktivitu některých velkých organizací (Balmer, 2014, 677-678).

Nakladatelství, která kromě obecnější křesťanské literatury, publikují také nemalé množství knih s vyloženě konzervativním zaměřením, jsou například Poutníková četba, nebo Didasko. Mezi nimi je možné najít i knihy J. I. Packera nebo Arthura Pinka (www.vanekdesign.com). Packer byl jedním ze signatářů Chicago Statement on Biblical Inerrancy (Chicagské prohlášení o biblické neomylnosti) z roku 1978. Velice expresivně se k němu hlásí například křesťané Kuřim (O neomylnosti písmo – Křesťané Kuřim). Webové stránky poutníkovy četby se také vzájemně odkazují na jiné organizace a sbory. Mezi nimi například několikrát figuruje časopis Zápas o duši, Biblická konference nebo Český biblický institut. (Pozor na zaměnitelnost s Českou biskupskou konferencí a Českou biblickou společností, která provozuje Dům Bible a je vydavatelem většiny vytištěných biblí v České republice). Následně můžeme na jejich stránkách nalézt propojení s církvemi BSK v Kroměříži.

12. Politická hnutí a novější vývoj

Ve Spojených státech se od 70. let 19. století seskupují konzervativně ladění politici v hnutí souhrnně nazývaném Náboženská pravice (Religious Right, někdy také New Religious Right). Nebylo to samozřejmě poprvé, co se evangelikálové angažovali v politice. Polovina 20. století však byla pro jejich hlasy méně příznivá.

Jednou z prvních významných událostí byla kandidatura Jimmyho Cartera. Jimmy Carter se otevřeně hlásil k evangelikalismu a veřejně se prezentoval jako znovuzrozený křesťan. Ze začátku si získal širokou podporu i mezi fundamentalisty, ale jeho přísnější kroky vůči Bob Jones University je opět odradily. Jedním z výrazných témat, které toto uskupení propojovalo, bylo téma potratu. V roce 1980 Carter definitivně ztratil podporu konzervativních evangelikálů a jejich hlasy přebral Ronald Reagan.

Jerry Falwell stál u zrodu hnutí Morální většina. Toto uskupení se do značné míry stalo symbolem celé náboženské pravice. Morální většina však nebyla jedinou organizací tohoto typu. Mezi další patřily Focus on the Family, Concerned women for America a Christian Coalition.

Podoba politiky, kterou tato uskupení nabrala, již nebyla tou samou politikou, ze které se v 19. století zrodila. Do pozadí ustoupila sociální politika. (Balmer, 2014, str. 575).

„Název měl za cíl ukázat sílu tím, že zdůrazňoval a potvrzoval etickou a početní převahu obyčejných Američanů, zejména ve venkovských oblastech a náboženských komunitách, nad bohatými, městskými a vzdělanějšími lidmi. Zvláštní zájem vzbuzovala sekulární, individualistická, liberální hnutí – včetně pacifistických, homosexuálních a feministických skupin – a jejich vliv na soukromý život, lidovou kulturu a veřejnou politiku. Členové Morální většiny často vnímali moderní životní styl jako pokleslý, promiskuitní, požitkářský a prázdný. Chtěli zpochybnit jeho rozšíření a vliv. Program byl sociálně konzervativní, antikomunistický, populistický a nacionalistický. Vyjadřoval hrdost na tradiční americké dědictví svobodomyšlnosti a zbožnosti, ale zároveň reagoval na excesy 60. let, které často ztělesňovala Demokratická strana. Morální většina podporovala kolektivní modlitby ve veřejných školách, rozšířené vyučování křesťanských spisů jako nadřazených poznatků moderní vědy, prosazovala kreacionismus a lobbovala za tyto cíle po celých Spojených státech. Skupina zastávala přísný postoj pro život a prosazovala zrušení rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci Roe v. Wade (1973), které povolovalo potraty. Ačkoli tato kampaň neuspěla, podařilo se dosáhnout rostoucího povědomí veřejnosti o tvrzení, že život začíná početím, a znatelně vzrostlo znepokojení nad potraty, zejména těmi prováděnými v posledním trimestru těhotenství.

Morální většina také sehrála roli při zablokování přijetí dodatku o rovných právech, který podporovaly ženské organizace jako obranu zranitelných členů

společnosti; postavila se proti prosazování a ochraně práv homosexuálů, a to s různými výsledky v jednotlivých státech a vypověděla jasné odzbrojovací dohody se Sovětským svazem, zejména dvě fáze Smlouvy o omezení strategických zbraní, SALT I a II“ (Kutler, str. 455-456).

Když kandidoval Pat Robertson v roce 1988, americké primárky ukázaly, že Morální většina je již silnou součástí Republikánské strany. Toto hnutí samozřejmě vyvolalo jakousi protivlnu, které může vděčit za zvolení Billa Clintona v roce 1992. S kroky náboženské pravice, především Morální většiny, se například v roce 1996 velmi neshodl senátor Mark O. Hatfield. Dalšími nespokojenými byli například Jim Wallis a Tony Campolo, kteří založili organizaci Call to renewal. Jiní naopak vyzvali evangelikály, aby opustili politické pole úplně (Balmer, 2014, str. 575).

Zatímco fundamentalismus a fundamentalista jsou pro historiky stále užitečné termíny, jako termíny popisující nějakou konkrétní skupinu jsou méně užitečné, částečně proto, že se tento termín stal v západní kultuře natolik pejorativním, že by jeho označení uvítalo pouze krajně pravicové křídlo evangelikalismu. Kromě toho není vždy snadné rozlišovat mezi fundamentalisty a evangelikály a to, co lze říci o fundamentalistech, lze často alespoň částečně říci i o některých (dokonce i o většině) evangelících. Přesto se tento termín s jistou užitečností používá pro teologicky a kulturně konzervativnější křídlo evangelikalismu, i když o přesných parametrech tohoto křídla se lze jen dohadovat (Jones, 2005, str. 2887).

Fundamentalisté byli přesvědčenými stoupenci prezidenta George W. Bushe a měli významný vliv na zvolení republikánů do mocenských pozic na všech úrovních vlády po celou dobu jeho prezidentství i po něm. V řadě otázek sociální politiky zastávali konzervativní postoje. Mnozí fundamentalisté podpořili v roce 2016 prezidentskou kampaň Donalda Trumpa ve snaze získat konzervativní nominaci do Nejvyššího soudu, nicméně jiné významné představitele jeho rozdělující a "nekřesťanská" rétorika v kampani odradila.

Fundamentalistické názory byly na přelomu 20. a 21. století velmi podobné těm z doby Niagarské konference. Fundamentalisté nadále věřili v neomylnost Bible a odmítali kritické biblické studie a z nich vyplývající šíření nových překladů. Většina hnutí zůstala věrná verzi Bible krále Jakuba (Encyclopaedia Britannica, 2021).

Exkurz: Protestantský fundamentalismus v Severním Irsku

Reverend Ian Paisley vysvětil 4. října 1969 nový svobodný presbyteriánský kostel Martyrs Memorial ve východním Belfastu v Severním Irsku. Příchod nesvobodných presbyteriánů byl významný, protože signalizoval podporu ulsterského protestantismu Paisleyho kalvinistickému a evangelikálnímu křesťanství. Přítomnost dvou vůdců americké militantní fundamentalistické komunity, Dr. Roberta "Boba" Reynoldse Jonese Jr. a Dr. Carla McIntireho z Collingswoodu v New Jersey, byla možná ještě významnější. Na rozdíl od konzervativních

kalvinistů, kteří se hlásili ke klasickému nebo "hyper"- kalvinistickému pohledu na předurčení, militantní fundamentalisté zastávali umírněný názor na Boží vyvolení. Premilenialisté tvrdili, že je povinností "pravého" křesťana zachraňovat duše a že Kristův návrat zahájí tisíciletou Boží vládu na Zemi. Bůh dal násilným fundamentalistům pokyn, aby budovali odpadlické skupiny a urychlili tak druhý příchod. Cílem probuzení bylo připravit "vyvolené" na nebe, nikoliv obrátit celou populaci nebo hlásat sociální evangelium. Militanti se považovali za Bohem určené vyslance k vyvoleným a pouze k vyvoleným; s odpadlíky křesťany se nemísili. Přítomnost militantů z Irska, Spojených států a Spojeného království v Belfastu one neděle roku 1969 potvrdila status Martyrs Memorial jako bašty militantního fundamentalismu v Irsku. Odhalení památníku Martyrs Memorial představovalo zlom v Paisleyho kariéře a překlenulo propast mezi jeho raným evangelikalismem a novým politickým působením, které charakterizovalo následující čtyři desetiletí. Zahájil boj proti tomu, co považoval za odpadlictví v irských protestantských církvích, přičemž čerpal ze vzpomínek na reformaci a z představ římskokatolického nátlaku. Své náboženské křížové tažení přenesl do politiky v 60. letech, kdy se postavil na odpor ekumenické spolupráci mezi anglikánskou a římskokatolickou církví a zpochybnil katolické hnutí za občanská práva. William Patterson W. P. Nicholson propagoval ve 20. a 30. letech 20. století fundamentalismus amerického typu u velké části protestantského obyvatelstva v Severním Irsku. Během rozdělení Irska a vzniku státního útvaru Severní Irsko se konaly Nicholsonovy křížové výpravy. Fundamentalismus se spojil se sektářstvím v důsledku založení protestantského státu v Ulsteru, což vedlo ke značnému násilí mezi katolickou a protestantskou komunitou. V polovině šedesátých let navázal silné kontakty s americkými militantními fundamentalisty a odcestoval do Spojených států, aby se seznámil s dopadem amerického hnutí za občanská práva na Severní Irsko. V 70. letech jeho otevřená obhajoba katolických občanských práv vyvolala násilné protidemonstrace v Londonderry, Belfastu a dalších velkých městech. Ian Paisley byl v 60. a 70. letech 20. století stále více znepokojen britskou angažovaností v politickém procesu v Severním Irsku. Vyhlička na sjednocené Irsko ho přesvědčila, aby shromáždil stoupence pro politická opatření, která připomínala proterské zmrtvýchvstání. Spojení náboženství a politiky na druhé straně ohrožovalo jeho premileniální teologii, což vedlo k amileniální perspektivě. Amilenialismus je konvenční postoj, který zastává většina křesťanských církví od Kristova ukřižování a který zůstal dominantním názorem až do poloviny devatenáctého století. Stoupenci Iana Paisleyho si na počátku sedmdesátých let 20. století začali představovat budoucnost s ním jako politickou hlavou ulsterského protestantského společenství. V polovině sedmdesátých let přijal veřejnou postavu amileniálního politika, který se bude řídit svým náboženstvím kvůli politickému prospěchu. Události šedesátých let připravily půdu pro změnu, ke které mělo dojít v následujícím desetiletí. Je pravděpodobné, že k potížím by nedošlo, kdyby se Ian Paisley rozhodl ignorovat hnutí za občanská práva v Severním Irsku. Kdyby Paisleyho úsilí neztížilo Terenci O'Neilovi uskutečnění politických a ekonomických změn, aktivity v oblasti občanských práv by nebyly tak extrémní. Na přelomu 90. let a roku 2000 začal měnit své politické přesvědčení a začal být přátelštější ke Svobodné presbyteriánské církvi a Sociálnědemokratické a labouristické straně (Jordan, 2013, str. 3-16).

I v českém prostředí najde fundamentalismus své zástupce. Hefková cituje propagační a informační spis *Jsme fundamentalisté?* Tu vydalo česky nakladatelství Poutníkova četba v roce 2015. Jedná se o knihu Petera Masterse, (*Recent Sermons by Dr Masters*, dostupné online) který je pastorem Metropolitan Tabernacle v Londýně, kde v minulosti kázal slavný baptistický kazatel C. H. Spurgeon. Popisuje rozkol mezi takzvanými novými evangelikály, kteří akceptovali

nové metody evangelizace a hermeneutiky, a fundamentalisty, kteří odmítli s těmito lidmi mít společenství. Centrem rozkolu byl také postoj k neomylnosti Písma i pravdě Evangelia. Nové evangelikály lze charakterizovat jejich vstřícným postojem vůči moderní společnosti a kultuře. Ing. Zdeněk Karásek, který působí v Liberci jako pastor evangelikální reformované církevní misie, absolvoval část své přípravy právě skrze tuto baptistickou instituci (Výuka Bible, dostupné online) (Hefková, 2017, str. 30).

S Výukou Bible spolupracovala nějaký čas i Svobodná presbyterní církev. Na Liberecku najdeme misijní sbor Presbyterní církve Severní Ameriky (Svobodná presbyterní církev v ČR, dostupné online), hlásící se k fundamentalistickému separatismu, která je sesterskou církví Svobodné presbyterní církve Severního Irsku, založenou významným severoirským patriotem, politikem a premiérem Severního Irsku v rozmezí květen 2007 až červen 2008. Byl také poslancem britského parlamentu (1970-2010) a Evropského parlamentu (1979-2004) (Encyclopaedia Britannica, 2021).

Závěr

V předcházejícím textu jsme se zaměřili na přípravu teoretického základu, který by bylo možné použít v budoucích studiích. I když byla prvně zvažována praktická část formou dotazníků, nakonec od ní bylo upuštěno. Rozsah bakalářské práce se v následných rozhovorech s konzultantem ukázal jako příliš krátký. Bylo však využito služby Národní knihovny. Ta zpracovala rešerši, která zmapovala výskyt klíčových slov ve vydané literatuře.

Následný text práce byl vypracován s pomocí základní literatury.¹⁵ Práce Jany Hefkové z roku 2017 v zásadě pojednává o podobném tématu. Nejedná se však o naprosto identickou práci. Její perspektiva se zaměřuje na vliv konzervativních křesťanských skupin na formování české politiky. Její pojem „biblická ortodoxie“ je také vymezen daleko širěji než pojem fundamentalismus zde. V jejím pojetí se v zásadě jedná o všechny konzervativní křesťany.

Vzhledem k tomu, že nebylo možno vypracovat dotazník nebo vykonat kvalitativní výzkum, byly do práce zařazeny příklady fungujících skupin. Jak už bylo napsáno v metodologii, v žádném případě si tyto zmínky nedělají nárok na nějakou výpovědní hodnotu. Jejich přítomnost v textu je však dobrou ilustrací a aktualizací tématu do prostředí České republiky. Jedním s cílů bylo také ukázat, kde a jak náboženské skupiny přijímají myšlenky, které v českých reformovaných církvích před sametovou revolucí nebyly přítomny. Myšlenky tohoto typu mají původ mimo evropský kontinent. V historii české církve se tedy nemohly vyskytovat. Tento proces, který trval stovky let byl nastíněn v kapitolách této kvalifikační práce.

Pracovali jsme s pojmem fundamentalismus. K vymezení tohoto pojmu jsme použili definici z českého prostředí, respektive z knihy, která byla přeložená do češtiny. Tento proces začíná zformováním kalvinismu. Důraz na „totální zkaženost“ lidstva a Boží suverénní akt spásy měl následně veliký vliv. Dále bylo popsáno, jak filozofie skotského realismu sehrála roli ve formování logiky a argumentace, které se mělo stát stěžejní pro fundamentalistické hnutí. Stejně jako kalvinismus tak i puritanismus, který je s prvním pojmem neodlučně svázán, měl zde své místo. Antikatolicismus a nekonformita se v celém procesu také odrazila. Pietismus, který společně s metodistickou obnovou následně vyústil ve Velká probuzení a Hnutí svatosti vytvořily v americké společnosti pro konsolidaci fundamentalismu podhoubí. V závěru práce jsme pojednali o veřejných kontroverzích, které zasáhly americkou společnost a vytvořily značnou tenzi.

---

15 Marsden, George M. 2006. *Fundamentalism and American Culture*. New York : Oxford University Press, 2006. a Brenda E. Brasher. 2001. *Encyclopedia of Fundamentalism*. Routledge. Dále v češtině díla Nešpor, Zdeněk R., Václavík, David a kol., a. 2008. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Slon, 2008. Partridge, Christopher. 2006. *En-cyklopedie nových náboženství Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spirituality*. [překl.] Zdeněk Vojtíšek. Praha : Knižní klub

Rozšíření tohoto hnutí následně napomohla éra masového vysílání, která dále šířila jeho myšlenky.

Seznam literatury

2016. How technology disrupted the truth | Katharine Viner. The Guardian. [Online] Guardian News and Media, 12. 7 2016. [Citace: 28. 8 2021.] <https://www.theguardian.com/media/2016/jul/12/how-technology-disrupted-the-truth>.
2017. Science map. flexword est un prestataire linguistique " full service " intelligent, compétent, orienté vers la clientèle et flexible. [Online] flexword Translators & Consultants, 25. 1 2017. [Citace: 28. 8 2021.] <https://www.flexword.de/fr/science-map/>.
- Ahlstrom, Sydney E. 1955. The Scottish Philosophy and American Theology. Church History. 1955, Sv. 24, 3.
- Balmer, Randall Herbert, 2014. Encyclopedia of evangelicalism. Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Bebbington, D. W. and David Ceri Jones, 2014. Evangelicalism and fundamentalism in the United Kingdom during the Twentieth Century. Oxford: Oxford University Press.
- Brasher, Branda E. 2001. Encyclopedia of Fundamentalism. 1. místo neznámé : Routledge, 2001.
- Bremer, Francis J. . 2009. Puritanism : a very short introduction. New York : Oxford University Press, Inc., 2009.
- Editors of Encyclopaedia Britannica, 2021. Encyclopædia Britannica [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/>
- Filipi, Pavel, 2012. Křesťanstvo: Historie, Statistika, charakteristika křesťanských církví. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hart, D. G. 2013. Calvinism A History. New Haven and London : Yale University Press, 2013.
- Havlíček, Tomáš. Development and transformation of the religious landscape in prague after the fall of communism.
- Hefková, Jana. 2017. Politická agenda americké "biblické ortodoxie" a její odezva v Česku. místo neznámé : Univerzita Pardubice, 2017.
- Hillerbrand, Hans J. 2003. Encyclopedia of Protestantism. místo neznámé : Routledge , 2003.
- Hood, Ralph W., Peter C. Hill and William Paul Williamson, 2005. The psychology of religious fundamentalism. New York: The Guilford Press.
- Hošek, Pavel. Perceptions of the Evangelical Movement in the Post-Communist Czech Republic.
- Jakub, Havlíček. "Měřítko vytváří jev" K pojetí obsahů a funkcí náboženství ve vztazích religiosity v současné české společnosti.
- Jones, Lindsey. 2005. Encyclopaedia of Religion. Detroit : Thompson/Gale, 2005.

- Jordan, Richard Lawrence, 2013. *The second coming of paisley: Militant fundamentalism and Ulster politics*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Kubátová, Helena. 2006. *Metodologie sociologie*. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 2006.
- Kutler, Stanley I. 2003. *Dictionary of american history*. New York : Charles Scribner's Sons, 2003.
- Marsden, George M. 2006. *Fundamentalism and American Culture*. New York : Oxford University Press, 2006.
- Melton, Gordon J. . 2005. *Encyclopedia of Protestantism*. místo neznámé : Infobase Publishing, 2005.
- Nešpor, Zdeněk R., Václavík, David a kol., a. 2008. *Příručka sociologie náboženství*. Praha : Slon, 2008.
- Nešporová, Olga a Nešpor, Zdeněk R. *Religion: An Unsolved Problem for the Modern Czech Nation*.
- Partridge, Christopher. 2006. *Encyklopedie nových náboženství Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spirituality*. [překl.] Zdeněk Vojtíšek. Praha : Knižní klub, 2006.
- Ruthven, Malise, 2008. *Fundamentalism a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Torrey, , R. A. a Dixon (eds.), A. C. 1988. *The Fundamentals: A Testimony to the Truth volume 1-4*. místo neznámé : Baker Book House, 1988.
- Treier, Daniel J. and Walter A. Elwell, 2017. *Evangelical dictionary of theology*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, a division of Baker Publishing Group.
- Václavík, David, Hamplová, Dana a Nešpor, Zdeněk R. *Religious Situation in Contemporary Czech Society*.
- Vegramenko, Tatiana. *Chronotopes of Conversion and the Production of Christian Fundamentalism in the Post-Societ Arctic*.

Seznam pramenů

2019. History of Princeton Theological Seminary *Princeton Theological Seminary* [online] [accessed. 30. December 2021]. Retrieved z: <https://www.ptsem.edu/about/history>
- Biblická církev praha Biblická církev Praha [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://www.krestanepraha.cz/>
- Biblická konference (online) Biblická konference [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://biblickakonference.cz/>
- Marx, Karl, 1999. Economic manuscripts: Capital vol. i - chapter nine [online] [otevřeno. 25. September 2021]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch09.htm>
- Metropolitantabernacle Recent Sermons | Metropolitan Tabernacle - Metropolitan Tabernacle [online] [otevřeno. 26. September 2021]. Dostupné z: <https://www.metropolitantabernacle.org/Sermons-Online/Sermons-by-Peter-Masters>
- O neomylnosti písma – Křesťané Kuřim [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://krestanekurim.cz/o-neomylnosti-pisma/>
- Packer, J. I. and Kevin J. Vanhoozer, 2021. Knowing god. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Svobodná presbyterní církev V ČRSvobodná presbyterní církev v ČR [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://www.zasadovacirkev.org/>
- The chicago statement on biblical inerrancy [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: https://www.etsjets.org/files/documents/Chicago_Statement.pdf
- Torrey, , R. A. a Dixon (eds.), A. C. 1988. The Fundamentals: A Testimony to the Truth volume 1-4. místo neznámé : Baker Book House, 1988.
- Warfield, Benjamin Breckinridge, 2003. Studies in theology. Grand Rapids, MI: Baker Book House.
- www.vanekdesign.com, Vladimír Vanek. Poznání Boha - J. I. PackerPoutníková četba - křesťanské reformované knihkupectví [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://www.poutnikovacetba.cz/jini-vydavatele/poznani-boha-j-i-packer.html>
- www.vanekdesign.com, Vladimír Vanek. Užitek Z božího slova - Arthur W. PinkPoutníková četba - křesťanské reformované knihkupectví [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://www.poutnikovacetba.cz/poutnikova-cetba/uzitek-z-bozeho-slova-arthur-w-pink.html>
2018. Český Biblický Institut [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://biblickyinstitut.cz/en/home/>
- Výuka Bible [online] [otevřeno. 26. September 2021]. Dostupné z: <http://vyukabible.cz/>

2018. Úvodní Stranabskk.cz [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://bskk.cz/>
- Baptisté Jablonec [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <https://baptistejablonec.cz/>
2008. [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: https://www.zasodvacirkev.org/uploads/1/7/8/5/17851253/oddeleni_pro_evangelium.pdf
- Odvolané shromáždění. Domů [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://www.cirkevusti.cz/>
- Zápas O Duši - Všechna čísla Domů [online] [otevřeno. 4. December 2021]. Dostupné z: <http://www.reformace.cz/obsah/zapas-o-dusi>

Rejstřík

- "Bob" Reynolds Jones Jr., 54
A. A. Hodge, 12
A. C. Dixon, 33, 50
ABC News, 52
Adoniram J. Gordon, 37
Aimee Semple McPherson, 51
American Bible Society, 41
American Civil Liberties Union, 45
American Sunday School Union,
41
American Temperance Society, 41
Americká rada křesťanských
církví, 47
Amilenialismus, 55
Antikatolicismus, 57
Arabsko-izraelský konflikt, 17
Arthura Pink, 52
August Hermann Francke, 29
B. B. Warfield, 12
Baptisté Jablonec, 49
Baptistická biblická unie, 33
Biblická církev Praha, 49
Biblická konference, 52
Biblické společenství křesťanů, 49
Biblický institut v Los Angeles., 50
Biblický sbor křesťanů Kladno, 49
Bill Clinton, 16, 54
Billy Graham, 13, 48, 51
Bob Jones University, 48
Brattle Street, 40
BSK v Kroměříži, 52
C. H. Spurgeon, 55
C. I. Scofield, 35
Call to renewal, 54
Campus Crusade For Christ, 43
Carl F. H. Henry, 48
Carl McIntire, 13, 48, 54
Concerned women for America, 53
Curišská dohoda, 21
Cyclopedia of Methodism, 32
Český biblický institut, 52
Dánsko-Hallská misie, 29
Darwinismus, 46
David Hume, 25
Didasko, 52
Dispenzacionalismus, 35
Donald Trump, 54
Druhé helvetské vyznání, 21
Edward J. Carnell, 48
Edward Taylor, 28
Erastianismus, 36
Ernest Angley, 52
evoluční biologie, 45
Faith Theological Seminary, 47
Fanny J. Crosby, 33
Federální komise pro komunikace
(FCC), 51
Focus on the Family, 43, 53
Frances E. Havergal, 33
Friedrich Nietzsche, 46
Fullerův teologický seminář, 48
Fundamental Churches of America,
15
G. E. Moor, 25
Generálním shromáždění Presbyte-
riánské církve USA, 24
George Berkeley, 25
George McCready Price, 13
George W. Bush, 54
George Whitefield, 40, 51
God hath Spoken, 44
Guide to Holiness, 32
Guiliam Bertholf, 39
Guš Emunim, 18
H. W. Webb-Peploe, 33
Harold John Ockenga, 48
Harry Emerson Fosdick, 34
Heidelberský katechismus, 21
Heinrich Bullinger, 21
Henry Drummond, 13

Hnutí svatosti, 31
 homosexuálita, 53
 Charles E. Fuller, 51
 Charles Grandison Finney, 32, 41, 51
 Charles Chauncy, 40
 Cheswick, 33
 Chicago Statement on Biblical Inerrancy, 52
 Christian Broadcasting Network, 52
 Christianity and Liberalism (1923), 24
 Christianity Today, 43
 Ian Paisley, 55
 International Social Survey Programme, 14
 J. C. Ryle, 13
 J. I. Packer, 52
 James Davenport, 40
 Jan Kalvín, 21, 42
 Jeffrey K. Hadden, 51
 Jerry Falwell, 51
 Jim Baker, 51
 Jimmy Carter, 53
 Jimmy L. Swaggart, 51
 Jižní baptistická konvence, 16
 John Bunyan, 28
 John Gresham Machen, 24, 47
 John Nelson Darby, 13, 35
 John R. Rice, 48
 John T. Scopes, 15
 John Wesley, 40
 Johna Wesley, 31
 Jonathan Edwards, 29, 39, 40
 Joseph Butler, 26
 Calvinismus, 6, 21, 23, 24, 57
 Karl Marx, 38
 katastrofisté, 38
 Kathryn Kullman, 52
 King James Version, 27
 Klerikalismus, 36
 Korán, 19
 Kreacionismus, 13
 Křesťané Kuřim, 52
 Křesťané Lovosice, 49
 Křesťanská koalice, 16, 17, 53
 Luis Meier, 50
 Lyman a Milton Stewart, 50
 Mark O. Hatfield, 54
 Martin Luther, 42
 Martyrs Memorial, 55
 Maurice Baldwin, 37
 Menonité, 41
 Metodismus, 31, 32
 Metropolitan Tabernacle, 55
 Moody Bible Institute, 35
 Moodyho biblický institut., 48
 Moral Majority, 43
 Morální většina, 13, 51, 53
 Národní Sdružení Evangelikálů, 13
 National Association of Evangelicals, 43
 National Association of Evangelicals (NAE), 47, 48
 New Religious Right, 53
 Niagarská konference, 37, 54
 Nicolaus Ludvik von Zinzendorf, 29
 Nový evangelikalismus, 15
 Oberlin Theology, 32
 Obrana obecných jistot, 25
 Oliver Cromwell, 28
 Oral Roberts, 47, 52
 Ortodoxní presbyteriánská církev, 24
 pacifismus, 53
 Pat Robertson, 16, 51, 54
 Peter Masters, 55
 Philadelphia Bible College, 35
 Phillipp Jacob Spener, 29
 Phoebe Palmerová, 32
 Pia Desideria, 29
 Poutníková četba, 52
 Poutníkova cesta, 28

Premilenialismus, 13
 Presbyterní církve Severní Ameriky, 56
 Princetonský teologický seminář, 12, 24, 47
 Puritáni, 28
 Radio Free America., 47
 Ralph Reed, 16
 René Descartes, 25
 Reuben A. Torrey, 50
 Rightly Dividing the Word of Truth, 35
 Richard Hooker, 36
 Riverside Church, 34
 Robert Tilton, 52
 Roe v. Wade, 16, 53
 Ronald Reagan, 53
 sabatariánství, 42
 Sarah Lankford-Palmerová, 32
 Scofieldova referenční bible, 15, 35, 37, 50
 Separatismus, 13, 47
 Shelton College, 47
 Sir Francis Bacon (, 26
 Smlouva s Amerikou, 16
 Solomon Stoddard, 39
 Svobodná presbyterní církev, 56
 Svobodná presbyterní církve Severního Irsku, 56
 Terence O'Neill, 55
 The Fire-baptized Holiness Church, 32
 The Fundamentals, 15
 The Genesis Flood, 13
 The Church Of God, 32
 The Church of the Nazarene, 32
 The Truth (měsíčník), 37
 Tima LaHaye, 17
 Tue-sday Meetings for the Promotion of Holiness, 32
 Učení o biblické neomylnosti, 12, 15, 17, 42, 49, 54, 55
 Výuka Bible, 56
 W. P. Nicholson, 55
 Westminsterský teologický seminář, 47
 Westminsterská konfese, 23
 Westminsterské vyznání, 28
 William E. Blackston, 50
 William J. Erdman, 37
 William Jennings Bryan, 15, 44, 45, 47
 William Miller, 37
 William Patterson, 55
 William R. Nicholson, 37
 William Tyndale, 28
 Williama Paley, 26
 Woodrow Wilson, 44
 World Vision, 43
 World's Christian Fundamentals Association, 44
 Zákon o osobní zodpovědnosti a sladění pracovních příležitostí, 16
 Zápas o duši, 52
 zpochybňování historicity bible., 26
 Ženevský katechismus, 24

Seznam příloh

Výzkum národní knihovnou dle klíčových slov: křesťanský fundamentalismus, protestantismus, Evropa, Československo, Česká republika, (americký) křesťanský fundamentalismus, USA, protestantismus, Bob Jones sr.